

prof. Ive Mažuran

Arheološko iskapanje u Našicama

I.

SAMOSTAN KLARISA

Zapadno od franjevačkog samostana u Našicama nalazi se omanji brežuljak, koji narod zove »Klara« ili Fratarsko brdo«. Na tom platou trebalo je 1953. godine izgraditi više stambenih objekata za potrebe JNA. Kada se je, međutim, počela rušiti ograda oko spomenutog platoa, kao i kapelica sv. Klare podno brežuljka, obaviješten je o tome Konzervatorski zavod u Zagrebu. Na intervenciju Zavoda, koji je ukazao na historijski značaj terena, a odlukom Urbanističkog instituta nije odobrena lokacija predviđenih zgrada.

Zadatak da ispita i prouči teren povjerava Konzervatorski zavod Muzeju Slavonije u Osijeku, čiji službenici već mjeseca septembra iste godine pristupaju sondiranju terena. Kao rezultat tog sondiranja bilo je otkrivanje jednog ugaonog zida koji je išao prema istoku, a zatim skretao prema jugu. Oko 50 metara južnije od ovog zida otkriven je još jedan ugao s većim komadom zida. Slijedeće godine pristupilo se je sistematskom iskapanju. Otkriveni su temelji jedne poveće zgrade veličine 24,30 × 9 metara, kao i ulaz u podrum te zgrade s istočne strane. Na južnoj strani od ove zgrade našli su se temelji još jedne građevine, koja je imala uglatu izbočinu. Rezultati tog iskapanja kao i sondiranja objavljeni su u Osječkom Zborniku broj IV.¹

Zahvaljujući razumjevanju i izdašnoj pomoći općinskog NO-a Našica nastavljeni su istražni radovi početkom 1956. godine. Iskapanje je vršeno od 2.—8. aprila pod vodstvom kustosa Muzeja Slavonije E. Spajića i I. Mažurana. Rezultati tog iskapanja, iako nisu bili bogati, dali su potpuniju sliku o onome što je ostalo na terenu od sredovjekovne građevine. Radovi su nastavljeni tamo gdje su bila završena ispitivanje iz godine 1954. Naime, na iskapanju 1954. godine paralelno s otkopavanjem ostataka zidova vršeno je i opsežno sondiranje s istočne strane zgrade. Iskapano je u svemu sadenaest sonda. Sve sonde, osim jedne, bile su negativne. Pozitivna sonda ulazila je u tlocrtni krug zgrade, postavljena lijevo od ulaza u podrum. U toj sondi u dubini od 0,30 m naišlo se je na

komad zida, koji je po svojem položaju potpuno korespondirao već sa prije otkrivenim zidovima (skica 2., So. 2.). Upravo na tom mjestu bilo je nastavljeno iskapanje 1956. godine.

Već prvog dana iskapanja pokazalo se da otkriveni zid u pozitivnoj sondi nije dio već prije otkrivenih zidova, već potpuno samostalan stup. Kopajući zatim dalje, s desne i lijeve strane stupa, otkrivena su još dva stupa, i to sa svake strane po jedan. Otkriveni stupovi svojom širinom poklapali su se sa ostatkom polustupa s lijeve strane podrumskog ulaza. Stupovi su po obliku kvadratični, dimenzija $1,50 \times 1,50$, udaljeni jedan od drugoga 2,75 ; 2,60, odnosno od ostatka polustupa 2,90 m (skica 1.)*.

Analogno ovim stupovima pretpostavilo se, da će se i sa desne strane ulaza u podrum naći također red stupova, ali međutim mjesto reda stupova našao se samo jedan stup i poveći komad zida. Dimenzije toga stupa potpuno su indenitične sa stupovima s lijeve strane. Što se tiče širine zida ona se poklapa sa širinom stupova, ali njegova dužina iznosi 3,90 m, tako da 1,70 m ide sjevernije nego bočni zid sa sjeverne strane zgrade (u našem slučaju zgrada B skica 1.). Ova činjenica navela nas je da pretpostavimo, da i sa sjeverne strane bočnog zida postoji red stupova. Međutim, iskopana sonda dužine 12,50 m bila je negativna (skica 2., So. II.). Vertikalno na ovu sondu, u produžetku otkopanog zida, iskopana je sonda duga 13 m, ali je i ona bila negativna (skica 2., So. IV.). Udaljenost između stupa i zida podrumskog ulaza iznosi 3,50 m, odnosno između stupa i otkopanog zida 2,40 m (skica 1.). Do odstupanja u udaljenosti između stupova s desne i lijeve strane podrumskog ulaza došlo je radi toga, jer je polustup s desne strane do temelja izvađen.

Paralelno s ovim radovima vršeno je i opsežno sondiranje sjeverno i istočno od zgrade. Na zapadnoj strani nisu vršena sondiranja, jer je temelj položen gotovo na samom rubu platoa. Na sjevernoj i južnoj periferiji brežuljka iskopana je po jedna sonda dužine 32, odnosno 24 metra (skica 2., So. III., So. IX.). Lijevo od podrumskog ulaza prema jugu iskopana je sonda duga 39 metara, koja je gotovo raspolovila plato brežuljka na dva dijela (skica 2., So. VI.). Vertikalno na ovu sondu, iskopane su sa lijeve strane još po dvije sonde duge 28, i jedna sa desne strane duga 45 metara (skica 2., So. VII., VIII., V.). Sve sonde iskopane su do zdravice i ni jedna nije bila pozitivna.

Osim ovih sonda prokopane su i dvije sonde unutar zidina zgrade, jedna od ulaza u podrum prema zapadnom temeljnom zidu (skica 1. presjek A—A), a druga na južnom dijelu zgrade (u našem slučaju zgrada A) gdje su zidovi do temelja izvađeni (skica 2., So. X.). Sonda kod podrumskog ulaza u zgradi B iskopana je do podnice podruma, tako da se je mogla dobiti visina kote prizemlja, koja iznosi 4,60 metara. Sonda u zgradi A nije dala nikakvih rezultata.

Otkrivanjem stupova, komadom zida, kao i prokopanim sondama dobiven je potpuniji izgled tlocrta onoga što je ostalo na terenu od sredovjekovne građevine. S tim rezultatima završena je istraživanje na platou »Klara«.

Iskapanja od 1953. do 1956. godine riješila su problem, što krije zemlja na brežuljku »Klara« u Našicama. Otkopani temelji dviju zgrada, koje čine jednu arhitektonsku cjelinu, i dobiveni tlocrt direktan su od-

govor postavljenom problemu. Međutim postignuti rezultati ne znače ujedno i rješenje opće problematike povezane s otkrivanjem ove sredovjekovne građevine. Sada se nameće niz novih pitanja i problema: kakva je to građevina, kada je ona nastala i čemu je služila? Da bi se taj opći problem mogao bar donekle riješiti, potrebno je prije svega izvršiti analizu dobivenog tlocrta, da se vidi što se iz njega može zaključiti. Osim toga potrebno je reći i nekoliko riječi o građevnom materijalu, kao i načinu gradnje, koji istina ne će dati odgovor na postavljena pitanja, ali će poslužiti kao dopuna analizi tlocrta.

Tlocrt građevine

Prije svih konstatacija i zaključaka potrebno je reći, da je tlocrt ove sredovjekovne građevine prilično manjkav. Unatoč svim manjkavostima iz njega se ipak može izvesti nekoliko zaključaka. Prema koncepciji tlocrta vidi se, da se tu radi o dvije zasebne zgrade međusobno povezane u jednu arhitektonsku cjelinu. Obje zgrade, što se tiče dužine, gotovo su istih dimenzija; zgrada A, 24,50, zgrada B 24,30 metara. B zgrada je zatvoreni pravokutnik s naglašenim ulazom u podrom (skica 1.). Sa istočne strane te zgrade bio je desno i lijevo od podrumskog ulaza red stupova povezanih lukovima. Kakvu je funkciju imao zid pokraj stupa s desne strane ulaza u podrum nije nam jasno (skica 1.). Između reda stupova i zgrade B bio je hodnik širok 3,40 metra. Preko tog hodnika podrumski prozori zgrade B dobivali su svjetlo. Masivnost zidova (debeli preko 1 m), visina kote prizemlja, kao i red stupova, ukazuju, da je ta zgrada bila svakako građena na kat. U protivnom slučaju, čemu bi služio red masivnih stupova na prizemnici? Naglašeni ulaz u podrum položen je u središtu zgrade i isturen je za 2,80 istočnije od reda stupova. Visina od podnice podruma do kote prizemlja (skica 1. presjek A—A) dovodi do pretpostavke, da je u podrumu bio također red stupova, koji su nosili gornju konstrukciju zgrade. Gdje se je nalazio ulaz u zgradu, ako promatramo zgradu A i B kao samostalne cjeline, ili naprotiv kao jednu cjelinu, iz tlocrta ne možemo sigurno tvrditi. Uzmemo li u obzir kombinaciju, da je podrumski ulaz ujedno služio i kao glavni ulaz vidimo, da rezultati iskapanja to ne potvrđuju. Zid koji bi nosio, možda, stepenište i dijelio ulaz u zgradu od ulaza u podrum nije nađen. Pretpostavka, da je ulaz bio sa zapadne strane otpada sama po sebi, jer se se tu plato brežuljka strmo ruši prema dolje. Uglata izbočina na zgradi A (skica 1.) također nije mogla služiti kao ulaz, jer se nalazi gotovo na samom rubu platoa, koji je na tom mjestu dosta strm. Osim ove činjenice ne bi bilo ni logično, da se ulaz ove građevine duge preko 50 metara (A i B zgrada kao cjelina) nalazi s bočne strane i to na nepristupačnom dijelu platoa. Ta ista konstatacija vrijedi i za sjevernu stranu, iako se ona ne nalazi na periferiji brežuljka. Prema tome ulaz u zgradu, ili bolje rečeno u zgrade, moguće je jedino tražiti sa istočne strane i to negdje između reda stupova.

Po koncepciji tlocrta zgrada A razlikuje se od zgrade B i predstavlja arhitektonsku cjelinu za sebe. Ona je nešto šira od zgrade B (3,40), a što se tiče dužine gotovo su istih dimenzija. Na južnom dijelu te zgrade nalazi se povećana uglata izbočina, koja daje naslućivati, da se tu eventualno radi o svetištu neke crkve ili kapelice. Prokopane sonde

unutar zidova te zgrade dale su negativne rezultate (skica 2., So. 1, So. X.). U pomanjkanju financijskih sredstava, nažalost, tu se nije moglo izvršiti obimnije sondiranje. Osim ovih činjenica o toj se zgradi uslijed manjkavih ostataka ne da više ništa pozitivno zaključiti iz tlocrta.

Međutim, promatramo li te dvije zgrade svaku za sebe, ili kao jednu arhitektonsku cjelinu, nameće nam se pitanje, koja je bila njihova praktična namjena. Zaključci dobiveni analizom tlocrta ukazuju, da je prije svega potrebno promatrati svaku od tih zgrada kao zasebnu cjelinu. I sama koncepcija tlocrta direfencira te dvije zgrade među sobom kao dva samostalna objekta. Ona im ujedno i određuje funkcionalnost.

Prema tome tlocrt zgrade B, ili bolje rečeno sama zgrada, nije mogla imati istu praktičnu namjenu kao zgrada A. Njena funkcionalnost prema koncepciji tlocrta odnosi se, izgleda, na pitanje stanovanja, ili bolje rečeno, ona je mogla služiti kao stambeni objekt. Ta ista konstatacija, međutim, ne može se nikako protegnuti i na zgradu A. Pitanje njene funkcionalnosti, po svemu sudeći, povezano je s nekim sakralnim objektom, dok se iz manjkavog tlocrta ostali zaključci ne mogu izvesti.

Građevni materijal

Obje zgrade, uzete u cjelini, građene su od dvije vrste građevnog materijala; od kamena i opeke. Temelji zidova zidani su od lomljenog kamena vapnenca, koji po svojoj strukturi odgovara kamenu, koji se i danas lomi kod mjesta Grdca, udaljeno 7 km od Našica, dok su gornje partije zidane od tesanog kamena. Stupovi su do podnice od lomljena kamena, a od podnice zidani su opekom dimenzije $25 \times 11 \times 5$ cm. Zidovi od kamena, kao i partije zidane od opeke vezane su malterom od živog kreča. Nađene pločice u zgradi A vjerojvatno su služile za pod (Tb. III. fig. 24). Prilikom iskapanja našlo se je nešto i profiliranog kamena, koji je vjerojatno služio za vrata, prozore ili eventualno za vijence. Međutim ni jedan od njih nije tako karakterističan, da bi se mogao prema stilskim oznakama staviti u određeno vrijeme i poslužiti kao indirektna datacija nastanka građevine. Zidovi temelja su zidani dosta nepravilno, tako da su na nekim mjestima širi, a na nekim uži. Zgrada B s južne strane odstupa za svojih metar od zida pod pravim kutom, pa je istočna strana radi toga duža od zapadne. Podnica podruma u zgradi B bila je od nabijene crveno pečene zemlje. Pri dnu ulaza u podrum s desne i lijeve strane bio je izdubljen kamen, gdje je vjerojatno stajao podrumski zasun.

Sve ove karakteristike t. j. debljina zidova, veličina opeka, malter od živog kreča, lomljeni kamen, kao i svi ostali elementi, koji čine način gradnje, nisu dovoljne, da bi se na temelju njih moglo zaključiti, kada je ova zgrada građena.

Analiza tlocrta, kao i opće karakteristike o načinu gradnje ove sredovjekovne građevine nisu u stanju da riješe problem, kakva je to građevina, kada je nastala i koja je bila njena funkcionalnost. Međutim povežemo li te rezultate s ono makar i malo oskudnih historijskih podataka, kao i narodnu tradiciju, koji vežu za ovaj teren red klarisa, onda dobivamo potpuno drugu sliku.

Klarise

Historijski izvori, koji govore o klarisama u Našicama, više su nego oskudni. Prvi podatak, koji govori o njima, i to sa rezervom, datira tek iz druge polovice sedamnaestog stoljeća, za vrijeme dominacije Turaka u Slavoniji.

Godine 1660. obišao je generalni vikar zagrebačke biskupije Petar Nikolić sve one župe u Slavoniji za koje je smatrao da pripadaju zagrebačkoj biskupiji. Na tom putu navratio je i u Našice u franjevački konvent o kojemu je pribilježio nekoliko podataka. U tim bilješkama par redaka odnosi se i na naš problem.

Zapadno od franjevačkog samostana koliko se može dobaciti kamenom, kaže on, nalaze se ruševine zidova i zavu se Klara, a nekada je možda tu bio samostan opatica klarisa.² Iz ovih podataka zasno se vidi, da Nikolić nije bio siguran u ono što je napisao, nego je vjerovatno pribilježio samo ono što je našao.

Slijedeći podatak koji govori o klarisama potječe tek iz prve polovice osamnaestog stoljeća.

U rukopisu Ivana Stražemanca, kojega je dr. Josip Bösendorfer priredio za štampu, kao važan topo-historiografski izvor za historiju Slavonije iz godine 1730., pribilježeno je, da se iza franjevačkog samostana u Našicama prema Požegi vide temelji starog samostana opatica klarisa.³

Nekoliko godina kasnije u istom stoljeću piše 1766. Emerik Pavić, da se iza samostana franjevac prema Požegi vide ruševine nekad ceno-bija klarisa.⁴

Podaci iz sedamnaestog i osamnaestog stoljeća govore o ruševinama, dok je međutim u vrijeme Gorgija Csevapovicha u prvim decenijama devetnaestog stoljeća nekadašnji konvet klarisa već bio srušen sa zemljom.⁵

Ovi historijski podaci su ujedno i jedini do sada poznati izvori, koji direktno govore o klarisama u Našicama.

Osim njih postoji, već davno izbljedjela, narodna tradicija, koja nazivom brežuljka »Klara« upućuje da je na tom mjestu u davnini nešto bilo. Sam taj naziv ujedno govori, da je tradicija o klarisama u tom kraju nekada bila vrlo živa. Interesantna je činjenica, da se u vrijeme Nikolićeve vizitacije samo ruševine zovu Klara, ali ne i čitavi brežuljak. Vjerojatno kada su nestali pod zemljom vidljivi ostatci ruševina, naziv koji je nekada bio vezan samo za njih, postaje opći naziv za čitavi plato na kojem je nekada stajala građevina.

Davno poslije istjerivanja Turaka iz Slavonije, i nekoliko stoljeća nakon što su klarise otišle iz Našica, podignuta je 1761. godine podno brežuljka »Klara« sa zapadne strane kapelica sv. Klare. Gradnja te kapelice, vjerovatno u znak sjećanja na klarise, potvrđuje, da je još u to vrijeme tradicija o klarisama u Našicama bila vrlo živa.

Povežemo li sada ovih nekoliko oskudnih historijskih podataka sa rezultatima iskapanja od 1953. do 1956. godine, dobit ćemo jasniju sliku o onome, što se je našlo na platou »Klara«.

Vidjeli smo da je analiza tlocrta pokazala, da se otkopana sredovjekovna građevina dijeli na dvije zasebne zgrade međusobno pove-

zane u jednu arhitektonsku cjelinu. Iz koncepcije tlocrta konstatirali smo, da je zgrada B mogla po svojoj konstrukciji služiti kao stambeni objekt, ali tu istu konstataciju nismo mogli protegnuti i na zgradu A. Citirani historijski izvori, međutim, govore da je ta građevina bila samostan klarisa. Samim nazivom građevine, na taj način, ti isti historijski podaci odredili su što je ta građevina bila kao cjelina, ali ne i funkcionalnost pojedine zgrade.

Poznata je činjenica, da svaki samostan ima nastambu, crkvu, crkvicu ili makar kapelicu i eventualno po koju gospodarsku zgradu. Međutim crkve i gospodarske zgrade mogu biti i jesu sastavni dijelovi jednog samostana, ali one nisu i oni elementi bez kojih jedan samostan ne može postojati, a niti su one ono što čini jedan samostan samostanom. Prema tome srž jednog samostana čini klastrum-konvent ili bolje rečeno stambeni objekt redovnika i redovnica. Stambena zgrada je, dakle, onaj glavni faktor što čini jedan samostan samostanom.

Iz toga slijedi, da izvedeni zaključak o zgradi B ujedno upućuje, gdje da se u ovom slučaju traži klastrum-konvent klarisa. Koncepcija tlocrta, usporedimo li A i B zgradu, nedvojbeno govori, da je jedino B zgrada mogla služiti kao stambeni objekt, a prema tome i da je bila stambeni objekt. Ovom konstatacijom, naime, postignut je ujedno i odgovor koja je od tih dviju zgrada mogla i bila klastrum-konvent klarisa. Svi arhitektonski elementi zgrade B: red stupova, ulaz u podrum, podrumski prozori, visina kote prizemlja, oblik zgrade, u kombinaciji sa historijskim podacima potvrđuju da je jedino ta zgrada mogla i bila klastrum-konvet klarisa.

Prema tome rezimiramo li sve do sada izložene podatke možemo zaključiti slijedeće:

Otkopani temelji zgrade na sjevernom dijelu platoa »Klara« (u našem slučaju zgrada B) su temelji klastruma-konventa, ili bolje rečeno ta je zgrada bila samostan klarisa o kojemu govore već prije citirani historijski izvori.

Lociranjem samostana i određivanjem funkcionalnosti zgrade B, međutim, nisu riješeni i svi problemi povezani s ovim samostanom. Pitanje kakvu je ulogu imala zgrada A južno od klastruma-konventa ostalo je i dalje otvoreno. Njena funkcionalnost iz manjkavog tlocrta nije se dala odrediti. Uglata izbočina na južnom dijelu te zgrade dala je samo naslutiti, da se tu eventualno radi o sakralnom objektu. Ali međutim, bez obzira na manjkavost tlocrta, kao i na uglatu izbočinu, važna je činjenica, da gotovo svaki samostan ima po pravilu uvijek u svom sklopu crkvu, ili makar kapelicu. Ta činjenica je tim važnija, jer postojanje svetišta uz samostane su bitni elementi samostanskog načina života. Živjeti odvojeno od ostaloga svijeta i posvetiti se samo molitvi, to je cilj, a ujedno i sadržaj asketizma. Prema tome povežemo li ove činjenice s redom klarisa, koji je po svojim pravilima jedan od najstrožih ženskih redova, onda bi gotovo bilo neshvatljivo, da se uz njihov samostan ne nalazi crkva ili eventualno kapelica. Tlocrt zgrade A upućuje, da je jedino na tom mjestu moguće tražiti crkvu kao sastavni dio ovog samostana. Uglata izbočina na južnom dijelu te zgrade po svemu sudeći bila apsida tražene crkve. S obzirom na njen oblik ona je malo neobična, ali ne i nepoznata. Graditeljstvo starohrvatskih crkvice u Dalmaciji pozna-

valo je slobodne oblike crkvice s uglatom apsidom. Temelji jedne slične nađeni su u Zadru kod rimskih gradskih vrata, a crkva sv. Marte u Bijaćima ima također uglatu apsidu.⁶ Što se tiče ostalih elemenata ove crkve uz samostan klarisa iz manjkavog tlocrta ne da se nešto pozitivno zaključiti. Da li je ona bila građena kao jednobrodna, ili trobrodna crkva bazikalnog tipa, iskapanja nisu dala rezultata. Po načinu gradnje crkve i samostana izgleda, da su domaći ljudi bili graditelji. Crkva je vjerovatno građena samo za samostanske potrebe, jer je u to vrijeme u Našicama bilo nekoliko crkava namijenjenih vjernicima.

Dakle, rezimiramo li sve do sada izložene argumente možemo zaključiti kakve su rezultate dala iskapanja od 1953. do 1956. godine na platou »Klara« u Našicama.

Otkopani temelji zgrade dimenzija 24,30×9 m na sjevernom dijelu platoa, povezani u jednu arhitektonsku cjelinu sa zgradom na južnoj strani, su temelji samostana klarisa o kojemu govore historijski dokumenti. Temelji zgrade južno od samostana, kao sastavni dijelovi cjeline, su temelji samostanske crkve sa uglatom apsidom.

Kada je samostan građen

Red klarisa osnovan je 1212. godine. Osnovala ga je Klara Asiška u zajednici sa Franjom Asiškim. Još za njenog života bilo je u Evropi osnovano 75 samostana klarisa. Kao najstariji u našim krajevima spominje se onaj u Zadru iz godine 1260.⁷ Pod konac XIII. stoljeća osnovan je samostan klarisa i u Skradinu.⁸ Samostan u Splitu svečano je otvoren 1311. godine po splitskom nadbiskupu Petru i postoji neprekidno sve do danas.⁹ Godine 1297. osnovan je i prvi samostan klarisa u Mađarskoj.¹⁰

Samo ovih par podataka potvrđuju da gradnja samostana klarisa u Našicama nikako ne pada u XIII. stoljeće. Osim njih potvrđuju to i ostali historijski dokumenti koji govore o Našicama.

Početkom XIII. stoljeća Našice su zajedno sa posjedom u rukama Jule de genere Khán, nekadašnjeg slavonskog bana. Između 1221. i 1230. isti Jula poklanja Našice zajedno sa posjedom templarskom redu i daje im u Našicama sagraditi crkvu i samostan. Donaciju bana Jule potvrdi 1230. godine papa Grgur IX.¹¹

Godine 1239. izmirio je pečujski biskup Bartol templarski red sa hercegom Kolomanom radi posjeda Ljesnice (Ljeskovice) u požeškoj i Mladice u dubičkoj županiji. Prema nagodbi templari su dobili svu crkvenu desetinu od Ljesnice i od Našica.¹²

Poslije neuspjeha bune bana Jule protiv kralja izgubi on sve svoje posjede, a među njima i našički posjed. Da bi nagradio vjernost svojih pristaša dariva herceg Koloman godine 1240. svoga peharnika Dimitrija de genera Aba posjedom »terrae Nekcha«.¹³ Ova donacija, izgleda, odnosi se samo na dio posjeda Našice, ali ne i na samo mjesto Našice. Kroz čitavo XIII. stoljeće Našice su u posjedu templara, a posjed se dijeli između spomenutog reda i članova porodice Aba. Početkom XIV. stoljeća templarski red bio je već toliko diskreditiran, da je uskoro ukinut. Zato 1310. godine dariva kralj Karlo Našice zajedno sa posjedom Aleksandru, sinu Aleksandra de genere Aba, koje su templari, kako stoji u donaciji, izgubili radi svojih općina.¹⁴ Dvije godine kasnije t. j. 1312. uslijedilo je potpuno ukinuće templarskog reda.

Već 1311. godine podijelili su pred kaptolom požeškim sinovi Aleksandra i Petra de g. Aba prije, kao i novostečena imanja. Ovom diobom Aleksandrovim sinovima Demetriju, Aleksandru i Nikoli uz ostale posjede pripadoše i Našice.¹⁵ Novom donacijom iz godine 1312. daruje kralj Karlo Aleksandru d. g. Aba nekadašnji templarski posjed sv. Martin, i dozvoli mu, da na njemu može po svojoj volji sagraditi utvrdu (castrum).¹⁶

Ovi podaci nedvojbeno govore, da je kao *turminus ante quem non* osnutka samostana klarisa u Našicama XIV. stoljeće.

Određivanjem stoljeća kada je mogao biti sagrađen spomenuti samostan, međutim, nameće se i pitanje u koje vrijeme XIV. stoljeća je bio građen samostan klarisa u Našicama. Na to pitanje, prema ostalim historijskim izvorima, moguće je dati bar približan odgovor.

Ukidanjem templarskog reda prema papinoj odluci naslijedili su njihova imanja vitezovi reda Ivanovaca ili hospitalaca. Već par godina poslije ukinuća spomenutog reda nalaze se Ivanovci u Našicama.

Godine 1315. prema savjetu Ivana »*preceptoris de Nasicha*« i Adama *preceptor*a srijemskog daje veliki meštar reda hospitalaca Roland de Gragnana Nikoli sinu kneza Aleksandra neki predij na našičkom posjedu, koji je do sada imao neki Myrch, a on će za to plaćati hospitalcima svake godine na 1. novembra jednu marku dobrih banskih dinara.¹⁷ Ova donacija ujedno potvrđuje, da su Ivanovci naslijedili od templara onaj dio posjeda u Našicama koje su oni svojevremeno držali, a spomenuti predijalist Nikola je sin Aleksandra de genera Aba. Prema tome može se zaključiti da su Abe u Našicama samo dionici našičkog posjeda, ali ne i vlasnici Našica.

Godine 1323. Našice su još u posjedu Ivanovaca. Mjeseca septembra iste godine bio je u Našicama veliki meštar hospitalaca Filip od Granane, gdje je darovao nekom Hrenji podložniku samostana sv. Martina neku kuću u Našicama zajedno sa mlinom i vinogradom, kao i svim ostalim što tome pripada.¹⁸ Samostan sv. Martina, koji se spominje u ovoj ispravi, izgleda, da je samostan Ivanovaca u Našicama, jer do sada ni u jednoj ispravi nije nikada spomenut samostan uz crkvu sv. Martina nedaleko Našica. Osim toga, do sada nije poznat niti jedan samostan ma bilo kojeg reda u blizini Našica. Posjed Našice, kao i posjed sv. Martin naslijedili su Ivanovci od templara, pa bi bilo neshvatljivo, gotovo na jednom te istom posjedu postojanje dvaju samostana istog reda. Iz isprave se jasno vidi da je podložnik Hrenja podložnik samostana na našičkom posjedu, ili bolje rečeno samostana sv. Martina u Našicama.

Nekoliko godina kasnije t. j. 1347. nagodio se je vranski prior Petar Cornuto sa pečujskim biskupom radi plaćanja desetine, koju su imali davati hospitalci od svojih dobara u pakračkom kraju, kao i od Našica.¹⁹

Na svečanom kaptolu reda Ivanovaca u Dubici 24. VI. 1361. godine dao je vranski prior Baudonus Cornuti neke zemlje u dubičkoj župi dubičkom županu. Među prisutnim fratrима bio je fratar Bernardin, koji se u ispravi naziva »*preceptor domus nostre de Nasycha*«.²⁰

Citirane isprave nedvojbeno govore, da su Našice do 1361. godine u posjedu Ivanovaca. Međutim interesantna je činjenica, da se nasljednici

Aleksandra d. g. Aba, koji je dobio Našice 1310. godine, stalno nazivaju »de Nekchei«. Prema papinoj odluci ta je donacija od 1310. godine izgubila svoju pravnu valjanost, što potvrđuje i citirana isprava od 1315. godine. Naime, Aleksandru d. g. Aba, kao i njegovim nasljednicima poslije papine odluke da Ivanovci naslijede posjede templara, ostao je samo onaj dio našičkog posjeda koji su Abe imale prije te donacije. Taj dio posjeda držale su Abe prema donaciji hercega Kolomana od 1240. godine. Kolomanovom donacijom Abe nisu dobile Našice zajedno sa našičkim posjedom, nego samo »terram Nekcha«, t. j. onaj dio zemlje, koji je još posjedovao ban Jula nakon darovnice, kojom je dao Našice kao i dio posjeda templarima. Jer u protivnom slučaju bilo bi neshvatljivo, ako su Abe posjedovale čitavi našički posjed, kao i Našice, da bi Nikola sin Aleksandra d. g. Aba bio predijalist Ivanovaca. Prema tome, izgleda, da Abe pokraj Našica nose samo titulu »de Nekche«, kao pobližu oznaku svojih posjeda, iako nisu vlasnici Našica.

Do godine 1361. sigurno je da klarisa nema u Našicama, a niti je njihov samostan do toga vremena mogao postojati. Historijski izvori ne samo da ne govore o klarisama, nego do tog vremena nema nikakvih vijesti ni o franjevcima. Kada su Ivanovci izgubili Našice, iz historijskih izvora ne da se sigurno tvrditi.

Poneki crkveni historičari, kao i šematizmi franjevačke kapistranske provincije drže, da je franjevac bilo u Našicama već 1260. godine.²¹ Kao siguran datum uzimaju 1321. godinu, gdje se je navodno održao franjevački kaptol.²² Prema njihovom shvaćanju Ivanovci su morali izgubiti Našice već vrlo rano, da bi franjevci mogli 1321. godine održati svoj kaptol u Našicama. Međutim, citirani dokumenti govore potpuno protivno. Vijesti kod crkvenih pisaca dolaze u kontradikciju sa vjerodostojnim historijskim izvorima. Franjevci su mogli naslijediti Ivanovce jedino poslije 1361. godine, a nikako ranije. Kao nasljednici Ivanovaca oni su preuzeli od njih njihov samostan, kao i crkvu. Samostan Ivanovaca podigli su svojevremeno templari, pa su tako franjevci u stvari naslijedili stari templarski samostan. Današnji franjevački konvent u Našicama je prema tome onaj samostan kojega je dao ban Jula sagraditi templarima. Tokom vremena on je mijenjao ovoj izgled daljnjim dograđivanjem kao i djelomičnim rušenjem za vrijeme turske okupacije. Gornje partije današnjeg samostana, gotički prozori na tavanu, ukazuju da je taj samostan građen svakako prije dolaska franjevaca u Našice.

Slavonski topo-historiograf Ivan Stražemanac stavlja osnutak franjemačkog samostana u Našicama u godinu 1373.²³ U kućnoj kronici samostana godina 1373. također je navedena kao godina osnutka samostana. To isto potvrđuje i natpis u franjevačkoj crkvi sv. Ante u Našicama, koji glasi:

IN HOC FRONDOSO OPPIDO NERTHEM,
NEKCZE, VESICE, NESICE, NUNC NASSICZAE
DICTO,
HAEC ECCLESIA S. (ANCTO) ANTONIO PADVANO
FVNDATA EXISTEBAT 1373.
QUAM LUNAE FUROR INCINERAVIT

PER AVGVSTA LEOPOLDI ARMA HIS REGNIS QVIETI RESTITVTIS

PIETATIS IN SIGNA REFLOREVIT 1687,
 RVINAE ITERATO PROPINQVA EX ACCENSO ZELO RESTAVRA
 =TA, ET IN SOLATIA POPVLI, VT CONSPICITVR, PLVRIBVS
 ORNAMENTIS AVCTA EST 1765,
 HIC GLORIOSI INVOCATVR NOMEN DEI 1765,
 ET, PER INTERCESSIONEM S. (ANCTI) ANTONI A PATAVIO OPTATA
 PROVENIVNT, EXPERIVNTVRVE FIDELES AVXILIA 1765.

Godina 1373. izgleda, da je najsigurniji datum osnutka našičkog franjevačkog konventa. Tih godina moguće je negdje tražiti i osnivanje konventa klarisa. Uzmemo li u obzir, da je red klarisa red franjevki, onda je potpuno prirodno, da je osnutak njihovog konventa usko povezan s osnivanjem franjevačkog konventa u Našicama. Iako on nije sigurno osnovan u isto vrijeme kada i franjevački konvent, držimo, da je već osamdesetih ili devedesetih godina XIV. stoljeća postojao samostan klarisa u Našicama.

Iako nemamo historijskih podataka, držamo, da je taj samostan djelovao u Našicama sve do okupacije Turaka. Kao terminus post quem non je godina 1541., kada su i franjevci napustili Našice radi turske okupacije.²⁴

Reasumiramo li historijske podatke možemo zaključiti, da su otkopani temelji samostana klarisa na brežuljku »Klara« građeni negdje osamdesetih ili devedesetih godina XIV. stoljeća.

II.

ARHEOLOŠKI NALAZI

Iskapanja od 1953. do 1956. godine na platou Klara u Našicama rezultiraju se i vrlo interesantnim arheološkim nalazima. U iskopanim sondama izvan, kao i unutar samostanske zgrade našao se je veći broj fragmenata keramike i ostalog kulturnog materijala. Keramički nalazi čine glavnu i najvrijedniju skupinu nalaza, dok su međutim, ostali nalazi prilično malobrojni. Nalazi keramike tim više su interesantni, jer potječu iz već poodmaklog srednjeg vijeka.

Poznavanje slavenske keramografije ranijih faza srednjeg vijeka u našim krajevima obogaćeno je posljednjih godina kapitalnim radovima naših istaknutih naučnih radnika, ali međutim, ti se radovi odnose isključivo na keramiku kojoj datacija ne prelazi granice XII. stoljeća. O keramici poslije XII. stoljeća, tako zvanoj keramici kasnijeg srednjeg vijeka, u našoj stručnoj literaturi pisalo se je vrlo malo. Izuzetak čini rasprava Rajka Ložara u kojoj je obuhvaćen sav slavenski keramički materijal Slovenije i izvedena prva tipološka klasifikacija keramike srednjega vijeka.²⁵ Problem srednjevjekovne keramike nabacila je svojevremeno i Paula Korošec prilikom obrade materijala sa Panorame kod Ptuja u odnosu prema rimskoj provincijalnoj keramici.²⁶ Naime, ona je istakla potrebu obrade domoće grube rimske keramike, na osnovu čega bi se mogao odvojiti i slavenski materijal. Raspravljajući o odnosu

grube rimske i slavenske keramike, u vezi sa rimskim materijalom iz Mogorjela zaključuje I. Čremošnik, da se o oblicima keramike kasnijeg srednjeg vijeka još uvijek ne može raspravljati, jer su nalazi dosta rijetki, a uz to postoji i mogućnost zamjene sa domaćom grubom keramikom rimskog doba.²⁷

Rasprava Rajka Ložara o srednjevjekovnoj keramici za sada je još uvijek usamljeni primjer u našoj stručnoj arheološkoj literaturi. Slabost te rasprave leži samo u tome, što je ona za sada još uvijek samo osamljeni primjer, koji nije dobio svoju afirmaciju publiciranjem novog materijala. Ona je nastala kao rezultat komparacije materijala, a ne kao rezultat jednog sistematskog terenskog istraživanja. Izvedeni zaključci o srednjevjekovnoj keramici u najnovije vrijeme, ne samo da nisu donijeli ništa novo, nego su čak još više produbili sumnje. Međutim, bez obzira na isticane slabosti i potrebe revizije Ložarevih postavki, njegova rasprava ostaje i dalje baza istraživanja srednjevjekovne slavenske keramike.

Grupa keramike kasnijeg srednjeg vijeka gubi ona tipična obilježja tako zvane slavenske gradišne keramike i pretstavlja zasebnu keramičnu i tipološku grupu. Ta grupa, međutim, ne znači i prekidanje tradicije sa prethodnim starijim oblicima, što zaključuje i Ložar,²⁸ nego daljnje razvijanje formi onih slavenskih oblika stvorenih do XII. stoljeća, kao i stvaranje sasvim novih oblika u složenijim društvenim, ekonomskim i tehničkim uslovima.

Razvitak gradova, obimnije trgovačke veze, kao i importna keramička roba, izvršili su bez sumnje snažan utjecaj na domaću srednjevjekovnu keramičku proizvodnju. O tim utjecajima za sada je vrlo teško raspravljati, jer je poznavanje ove keramike još uvijek nedovoljno i zasniva se na nizu pretpostavki i nagađanja. Ne samo da je teško odrediti utjecaje, nego i direktne, makar grube i primitivne imitacije importne keramike.

Slabo poznavanje srednjevjekovne keramike dovodi često i do toga da se keramika kasnijeg srednjeg vijeka proglašava rimskom provincijalnom keramikom. Naime, oblik faktura i kvalitet te keramike tako impresivno potsjeća na rimsku provincijalnu keramičku robu, da je skoro neprihvatljivo pripisati je i proglasiti je srednjevjekovnom. Osim toga, vrlo važan je i faktor, da su nalazi te keramike najčešće pomiješani sa rimskim materijalom, gdje je nemoguće utvrditi stratigrafske slojeve. Ta činjenica već sama po sebi tim više otežava diferenciranje kasno srednjevjekovne od rimske provincijalne keramike.

Problem keramike kasnijeg srednjeg vijeka ostati će još dugo vremena otvoren u našoj arheološkoj nauci, dok se ne objave novi materijali, koji će unijeti više svijetla i poslužiti kao baza rješavanju ovog složenog problema. Uvjereni smo, da u depoima naših muzeja ima takvog materijala, kojemu se iz navedenih razloga, nažalost i ne obraća pažnja.

Objavljivanje arheoloških nalaza sa platoa Klara u Našicama neka radi toga posluži kao skroman prilog rješavanju spomenute problematike.

I. Keramika

Keramiku nađenu na platou Klara prilikom iskapanja srednjevjekovnog samostana klarisa u Našicama možemo tipološki, kao i po fakturi podijeliti u tri grupe, iako ta podjela nije baš najsretnija. Razlozi, koji su nas na ovu podjelu naveli, bili su u prvom redu sama gruba keramika, koja po svojoj kvaliteti često dovodi u dilemu s obzirom na rimsku provincijalnu keramiku, a zatim i sami prelazni oblici od gradišne na srednjevjekovnu keramiku. Dakle, prema toj klasifikaciji podjela ove keramike izgledala bi ovako: Prvu grupu čini slavenska keramika poznatog IV. gradišnog stepena, drugu, keramiku crvene, smeđe, sivo-smeđe i sive boje, po fakturi dosta gruba i koja nema tipična obilježja gradišne keramike, i treću, finu keramiku blijedo oker-sive, ili žućkaste boje, koja impresivno potsjeća na rimsku keramiku.

I. GRUPA

Od keramike koja pripada ovoj grupi našlo se je svega nekoliko fragmenata. U horizontalnoj sondi (Skica 2. So. V.) 3 metra sjevernije od sjecišta sa vertikalnom sondom (Skica 2. So. VI.) u dubini od 0.70 m nađeno je nekoliko manjih i jedan veći fragmenat poveće posude. Iskopani fragmenti su dijelovi ruba i ramena posude koja je bila ornamentirana. Ornament se sastoji od tri ili četiri dosta duboko urezane kanelure, između kojih se nalazi po jedna valovnica. Valovnice su dosta strme, nejednako urezane i položene na lijevu stranu. Rub je oštro razvraćen i koso odrezan s vanjske strane (Tb. I. fig. 1, 1a; vel. 18×12 cm; fig. 2, vel. 9×6 cm). Fragmenti su crno pečeni; glina je nepročišćena, miješana sa zrcima kremenog pijeska. Stijenke su debele i hrapave s vanjske i unutarnje strane. Na fragmentima se vide tragovi lončarskog kola. Što se tiče oblika posuda, može se zaključiti, da su bile jajolike.

U prokopanoj sondi unutar temeljnih zidova samostanske crkve, 4 metra od istočnog zida otkrivena su dva groba (Skica 2. So. X). Naime, prilikom sondiranja terena 1953. godine nađen je jedan vrlo plitak grob u dubini od svega 0,60 metra. Grob je bio bez ikakvih priloga i potječe iz novijeg doba. Na istom mjestu prilikom iskapanja 1956. godine otkriven je još jedan grob, ali u dubini od 1.20 metra. Grob je bio orijentiran istok-zapad. Priloga nije bilo nikakvih, osim jednog manjeg fragmenta keramike, koji je ležao iznad glave skeleta. Nađeni fragmenat keramike je dio ruba i ramena posude, ornamentiran s dvije horizontalne duboko urezane kanelure. Rub je oštro razvraćen i koso odrezan s vanjske strane. Glina je crno pečena, pomiješana sa zrcima kremenog pijeska, a stijenke su debele i hrapave. Kako je dospio taj fragmenat u grob, ne može se sa sigurnošću tvrditi. Pretpostavi li se, da je taj fragmenat namjerno stavljen u grob, onda bi taj grob morao biti svakako iz vremena prije gradnje samostana, ili u protivnom slučaju, uzme li se u obzir kombinacija, da je to grob neke od opatica klarisa, onda je taj fragmenat mogao doći u grob samo slučajno. (Tb. I., fig. 3, 3a; vel. 7×4 cm).

Analogne keramike s ovim skromnim nalazima iz Našica nađeno je kod nas, iako ne mnogo, ali ipak dosta. U depoima Muzeja Slavonije u Osijeku nalazi se nekoliko većih jajolikih posuda iz Bijelog Brda, koje se po ornamentici, fakturi i debljini stijenki gotovo ništa ne razlikuju

od ovih fragmenata. Posude iz Bijelog Brda nađene su uz ostali slavenski kulturni materijal, među kojim je bilo i nešto novaca mađarskih vladara XI. stoljeća. Nađeni novci, prema tome omogućavaju sigurnu dotaciju ovih posuda sa XI., ili eventualno XII. stoljećem. Analogija keramike iz Našica sa ovom iz Bijelog Brda dovodi do zaključka, da se i ona smije datirati istim vremenom. Iz ovog zaključka, naime, slijedi i konstatacija, da je brežuljak Klara bio naseljen i prije gradnje samostana klarisa, što je potpuno i razumljivo, ako se uzme u obzir činjenica, da je on najdominantnija točka u Našicama.

II. GRUPA

Keramika druge grupe, nasuprot keramici prve grupe, nađena je u prilično velikom broju. Nalazi se sastoje od manjih fragmenata posuda, ili eventualno samo od rubova. Iz sačuvanih elemenata nije se mogla izvršiti rekonstrukcija ni jedne posude. Ipak, bez obzira na te nedostatke može se sa sigurnošću utvrditi, da je većina tih posuda bila jajolikog oblika.

Opća karakteristika te keramike je vrlo gruba faktura i mnoštvo varijacija u profilaciji ruba. Što se tiče ornamentike i ona ima tipičan slavenski ornamentat valovnica i kanelura. Izrađena je u većini slučajeva na lončarskom kolu, a kod ponekih primjera pojedine partije izvedene su i gnjetenjem.

Najveći dio nalaza iskopan je pokraj samostanskih temeljnih zidova, ili unutar same zgrade, dok su nalazi u prokopanim sondama bili u manjem broju.

Utvrđivanje stratigrafskih slojeva kod ovih nalaza, koji su nađeni uz samostanske temeljne zidove, bilo je nemoguće s obzirom na činjenicu, da je čitava zgrada srušena sa zemljom, a građevni materijal decenijama i stoljećima pomalo vađen i odnašan. Radi tih momenata nalazi ne samo grube, nego čak i najgrublje keramike, bili su pomiješani s nalazima finije keramike, tako da se tu o nekim posebnim slojevima i ne može govoriti. Potpuno drugu sliku, međutim, dali su rezultati iskopanih sonda, gdje nije bilo urušavanja zidova, ili naknadnog mijenjanja slojeva. Nalazi grube keramike u tim sondama laželi su u dubini od 0.70 do 0.45 m, dok su gornji slojevi tih nalaza bili pomiješani i sa nalazima finije keramike.

U cilju boljeg upoznavanja oblika, kao i same grupe keramike, dajemo kraći opis nalaza radi dokumentacije:

Rub posude od sivo-smeđe pečene gline, pomiješane sa kremenim pijeskom, oštro razvraćen i koso odrezan s vanjske strane (Tb. II., fig. 1; vel. 8×5 cm). Sličan ovom rubu je i manji fragmenat ruba od crvenkasto-smeđe pečene gline s nešto oštrijom profilacijom (Tb. II., fig. 2; vel. 7×3.5 cm). Prema profilaciji oba ova ruba odgovaraju Ložarevom tipu I broj 6112 i 7040, kao prelazni tip od gradišne keramike na keramiku kasnijeg srednjeg vijeka.²⁹

Fragmenat posude sa dijelom ruba od smeđe pečene zemlje, ornamentiran strmim valovnicama. Rub je oštro razvraćen i koso odrezan na obodu s vanjske strane, sličan Ložarevom tipu I broj 6112 (Tb. II., fig. 13; 3; vel. 7×6 cm).

Dva fragmenta ruba posuda od slabo pročišćene zemlje, crno i crno-smeđe pečene, oštro razvraćeni, koso odrezani na obodu (Tb. II., fig. 4 i 5; vel. 8×4 ; 5×4 cm).

Dva manja fragmenta rubova od crno-sivo dobro pečene gline, na obodu zaobljeni, sa strane oštra profilacija (Tb. II., fig. 6 i 7; vel. 7×4 ; 5×4 cm).

Dio posude od loše pročišćene i sivo pečene gline, ispod ramena ornamentiran sa tri duboko urezane horizontalne kanelure. Rub je oštro razvraćen, zaobljen na obodu i profiliran; vrat nizak. Posuda je bila po obliku jajolika (Tb. II., fig. 14 i 8; vel. 15×13 cm).

Fragmenat posude od smeđe pečene gline pomiješane s kremenim pijeskom, sačuvan je dio ramena, vrata i ruba. Rub je znatno razvraćen i koso rezan, vrat nizak. Prema profilaciji rub sličan Ložarevom tipu II broj 7091.³⁰ (Tb. II., fig. 9, vel. 9×8 cm).

Rub posude od sivo-smeđe dobro pečene zemlje, s vanjske strane zaobljen i oštro profiliran (Tb. II., fig. 10, vel. 7×5 cm).

Dio manje posude od crno pečene gline; na ramenu ornamentirana jednom blagom valovnicom. Rub je oštro razvraćen, na gornjem dijelu zaobljen i na obodu koso odrezan, vrat nizak, rame strmo (Tb. II., fig. 11, 11a, vel. 9×6 cm).

Fragmenat ruba i ramena posude od sivo-smeđe pečene gline; ornamentiran na ramenu s dva horizontalna niza polukružnih uboda. Rub je oštro razvraćen, na obodu zaobljen i profiliran, a vrat se strmo luči od ramena (Tb. II., fig. 12, 12a, vel. 9×6 cm).

Rub od sivo-crne pečene gline vrlo oštro razvraćen, koso rezan na obodu, vrat se stapa sa ramenom (Tb. III., fig. 1, vel. 9×6 cm).

Devet manjih fragmenata rubova posuda od slabo pročišćene, ali dobro crno pečene gline, koji se među sobom neznatno razlikuju prema profilaciji (Tb. III., fig. 2, 7, 8, 9, 10, 13, 18, 23, 25).

Dva fragmenta ruba posuda od smeđe dobro pročišćene zemlje, po površini imaju crno-sivu prevlaku (Tb. III., fig. 3, vel. $3,3 \times 3$; fig. 4, vel. $5,5 \times 4$ cm).

Dva ruba posuda od smeđe nepročišćene zemlje sa mnogo primjesa krupnijih zrna pijeska. Stijenke su debele 1 cm, površina hrapava (Tb. III., fig. 14, vel. 15×6 ; fig. 15, vel. 10×7 cm).

Dva fragmenta ruba posuda od blijedo-smeđe pečene gline; glina nepročišćena sa primjesama kremenog pijeska, stijenke debele i hrapave, rub snažno razvraćen (Tb. III., fig. 26, vel. 12×6 ; fig. 28, vel. 14×6 cm).

Rub posude od nepročišćene crno pečene gline, na obodu zaobljen i savijen prema nutarnjoj strani (Tb. IV., fig. 10, vel. 9×6 cm).

Zajedno sa ovim nalazima, nađeno je i nekoliko fragmenata vrlo grube keramike. Po fakturi ta se keramika, istina, mnogo ne razlikuje od ove, ali se ona udaljava od prethodnih oblika. Dobrim dijelom ona je oblikovana prostom rukom, stijenke su vrlo debele i hrapave. Nalazi se sastoje od manjih dijelova posuda, ili samo od rubova, koje donosimo u cjelosti kako slijede:

Fragmenat ruba od smeđe pečene gline sa mnogo primjesa kremenog pijeska, oštro razvraćen i na obodu profiliran (Tb. IV., fig. 1, vel. 7×5 cm).

Manji dio posude od nepročišćene i smeđe pečene gline; sačuvan dio ruba, vrata i ramena. Rub je snažno razvraćen, na obodu zaobljen i profiliran; vrat je nizak, rame strmo, debljina stijenke 1,4 cm (Tb. IV., fig. 2, vel. 7×6 cm).

Dio ruba, vrata i ramena posude od crveno pečene gline; glina nepročišćena, sa primjesama pijeska. Rub masivan, razvraćen i zaobljen na obodu; vrat nizak, rame strmo, debljina stijenke 1,5 do 2 cm. Po obliku posuda je bila jajolika (Tb. IV., fig. 3, vel. 15×10 cm).

Rub posude od crveno pečene i nepročišćene gline, zaobljen i savijen s vanjske strane (Tbr. IV., fig. 4, vel. 6×4 cm).

Fragmenat masivnog ruba od sivo-crno pečene i nepročišćene gline, zaobljen i na rubu savijen; debljina stijenke 2,2 cm (Tb. IV., fig. 5, vel. 7×5 cm).

Fragmenat posude od smeđe nepročišćene zemlje. Posuda je oblikovana prostom rukom i vrlo loše pečena. Rub je na obodu zaobljen i bez profilacije. S nutarnje strane posude nalazi se mnogo krupnijih zrna pijeska. Debljina stijenke iznosi 3 cm. Po obliku, kao i fakturi ta posuda potsjeća na prethistorijsku keramiku (Tb. IV., fig. 6, vel. 12×7 cm).

Dio posude i ruba od sivo-crno pečene gline, oblikovana prostom rukom. Rub masivan i geometrijski raščlanjen. Debljina stijenke 1,5 cm, površina hrapava (Tb. IV., fig. 7, vel. 9×8 cm).

Fragmenat vrata vrča od smeđe nepročišćene, ali dobro pečene gline oblikovan prostom rukom (Tb. IV., fig. 8, vel. 9×8 cm).

Manji fragmenat čaše od smeđe pečene gline, oblikovane prostom rukom; stijenke hrapave, rub zaobljen i raščlanjen (Tb. IV., fig. 9, vel. 8×6 cm).

Ovim kraćim pregledom obuhvaćeni su u cijelosti svi nalazi grube keramike. Ni jedan karakterističan, ma kako bio sitan nalaz, nije izostavljen. Analogne keramike do sada kod nas je vrlo malo objavljeno. U pregledu nalaza u Bosni u vezi sa materijalom iz Rače, poneke od objavljenih profilacija potpuno se poklapaju s ovim našim. One prema Ložarevoj tipologiji odgovaraju njegovom tipu I i II.³¹ Tip I on smatra, kao prelazni oblik od gradišne keramike na keramiku kasnijeg srednjeg vijeka i datira je prema Knorr-ovim analogijama koncem XII. stoljeća.³² U najužoj vezi s ovim tipom on smatra, da je i tip II. Taj tip se razvija iz čisto kuglastog oblika posude (Kugeltopf, Bombentopf), koji je preuzet od rimsko-provincijalne, a u srednjem vijeku prvi put se javlja u karo-linškoj keramici. Negdje u XII. i XIII. stoljeću ta se forma javlja i u našim krajevima u vezi sa njemačkom kolonizacijom. Iz našeg pregleda nalaza i profilacija vidimo, da je samo nekoliko primjera analogno Ložarevim tipovima I i II, dok međutim, postoje mnogobrojne varijacije jednog te istog tipa, kao i sasvim novi oblici.

III. GRUPA

Kao što je već prije naglašeno, nalazi ove grupe keramike bili su pomiješani s nalazima grube keramike, ne samo uz ostatke samostanskih temeljnih zidova, nego i u gornjim slojevima sonda. Radi te činjenice, može se reći, da su nalazi tekli potpuno paralelno. Slično, poput grube, nalazi i ove grupe keramike dosta su brojni i bogati novim oblicima. Po

kvaliteti, a naročito po izvjesnim oblicima, ta keramika mnogo podsjeća na rimsko-provincijalnu. Ona je izrađena na lončarskom kolu, stijenke su joj tanke, glina je pročišćena i bez ikakvih primjesa. Boja te keramike je sivkasta, oker-siva i žućkasta. Među nalazima ističe se naročito veliki broj rubova posuda, koji se mogu podijeliti u nekoliko grupa karakterističnih tipova i oblika, ili najuže povezanih razvojnih formi. Osim rubova nađeno je i nekoliko većih fragmenata lonaca, zdjela, vrčeva, čaša i svega jedan manji dio šalice, te nekoliko komada ručaka. Za ovu grupu keramike naročito je važno podvući, da se je mogla izvršiti uža specifikacija pojedinih oblika iz cjelokupnog keramičkog materijala, kao što su lonci, zdjele i t. d., nasuprot prvih dviju grupa, kod kojih je upotrebljavan opći termin posuda. Zatim, vrlo važna je i činjenica, da se na ponekim primjercima ove keramike javlja i mrežasti ornamenat crvene boje.

I. rubovi

Na posebno odvajanje rubova od ostalog keramičkog materijala bili smo prisiljeni s obzirom na činjenicu, da su to manji fragmenti, iz kojih se nije moglo sigurno odrediti kojoj vrsti posuda pripadaju.

Fragmenat ruba posude od blijedo-okor dobro pečene i pročišćene gline, s vanjske strane profiliran i išaran mrežastim ornamentom crvene boje (Tb. III., fig. 5, vel. $4 \times 3,5$ cm). U najužoj tipološkoj vezi s ovim rubom je i fragmenat ruba od žućkasto pečene gline sa tragovima mrežastog ornamenta crvene boje (Tb. III., fig. 11, vel. $10 \times 5,5$ cm).

Rub posude od žućkasto-sive gline, blago razvraćen i bez profilacija (Tb. III., fig. 6, vel. $6 \times 4,5$ cm).

Fragmenat ruba posude od žućkasto pečene gline s raščlanjenom profilacijom (Tb. III., fig. 12, vel. $8 \times 3,5$ cm).

Manji fragmenat ruba posude od nešto lošije pročišćene i žućkasto pečene gline, na obodu zaobljen i profiliran (Tb. III., fig. 16, vel. $6 \times 3,5$ cm).

Dva ruba posuda, jedan blijedo-okor boje, glina pročišćena, drugi slabije kvalitete, glina lošije pročišćena i crvenkasto pečena, obadva profilirana i stoje u najužoj tipološkoj vezi (Tb. III., fig. 20, vel. $8 \times 4,5$; fig. 21, vel. $8 \times 3,5$ cm). Prema Ložarevoj tipologiji slični tipu III broj 2634/3 i tipu IV broj 1.³³

II. lonci

Veći fragmenat lonca od žućkasto pečene i dobro pročišćene gline; rub na obodu zaobljen i profiliran, na trbuhu niz horizontalnih kanelura. Po obliku lonac je bio jajolik (Tb. III., fig. 17, vel. 12×11 cm).

Nekoliko većih fragmenata lonca od sivo pečene gline, po površini ima tamno-sivu prevlaku, na trbuhu niz horizontalnih kanelura, između kojih se nalazi jedna duboko urezana valovnica, rub blago razvraćen i profiliran. Lonac je bio jajolikog oblika (Tb. IV., fig. 14, 14a, vel. 16×12 ; Tb. III., fig. 22).

Fragmenat lonca od žućkasto pečene i dobro pročišćene gline; rub razvraćen i na obodu zaobljen, a prema profilaciji pripada obliku t. z. belgijskog posuđa, ili srednjevjekovnom tipu »Bombentopf«-a (Tb. III., fig. 27, vel. 15×10 cm).

Manji fragmenat lonca sa dijelom ruba i ramena od žućkasto pečene gline, rub razvraćen i zaobljen (Tb. IV., big. 15, vel. 12×7 cm).

Dio dna i trbuha manjeg lonca od blijedo-oker pečene i dobro pročišćene gline, koji je imao cilindričan i profiliran rub, ornamentiran na trbuhu mrežastim ornamentom crvene boje (vel. 9×8 cm).

Dio lonca od blijedo sivo-smeđe pečene i dobro pročišćene gline, ornamentiran na ramenu i trbuhu horizontalnim nizom sitnog cik-cak ornamenta. Prema rubu taj lonac odgovara srednjevjekovnom tipu »Bombentopf«-a (Tb. V., fig. 1, 1a, vel. 15×7 cm). Oblik lonca sa ovakvim rubom objavio je kod nas do sada jedino Ložar.³⁴ Ložarov primjerak je sasvim usamljen, dok su međutim, nalazi rubova ovakvih lonaca na platou Klara u Našicama dosta brojni s nekoliko varijacija istog tipa. Primjere sličnih, ili gotovo istih, objavila je i I. Čremošnjik s lokaliteta Mogorjelo, koji se po svojoj fakturi i profilaciji ništa ne razlikuje od ovih iz Našica, ali ih je ona pripisala rimskoj provincijalnoj keramici.³⁵ Sličan fragmentu spomenutog lonca je i fragmenat od blijedo sivo-oker pečene gline, kaneliran na trbuhu (Tb. V., fig. 2, 2a, vel. 10×8 cm). Kao varijacija istog tipa je i manji dio lonca od žućkasto pečene, ali dosta loše pročišćene gline, s jednom duboko urezanom kanelurom na ramenu (Tb. V., fig. 3, 3a, vel. $10 \times 7,5$ cm).

Ovim kraćim pregledom nalaza, međutim, nisu obuhvaćeni svi nalazi kako rubova, tako i dijelova lonaca, nego samo karakterističniji oblici, koji se javljaju u više primjera.

III. zdjele

Od nalaza koji pripadaju ovoj skupini posuđa nađeno je svega dva veća fragmenta; jedan pri ulazu u podrum u zgradi B (Skica 1., presjek A—A), i drugi uz zid samostana s južne strane. Fragmenat zdjelice, nađen pri ulazu u podrum, je tamno-sivo pečen. Rub je neznatno naglašen i horizontalno odrezan, a dno je plosnato i okruglo. Zdjelica je dimenzija: vis. 2,6, promjer 12, dna 9 cm. (Tb. VI., fig. 2, restaurirana). Dio zdjele, nađen uz samostanski zid, izrađen je od blijedo sivo-oker pečene i dobro pročišćene gline. Rub je blago razvraćen i ornamentiran s nutarnje strane mrežastim ornamentom crvene boje (Tb. IV., fig. 13, vis. 5,5; promjer 20, dna 13 cm).

IV. čaše

Među ostalim nalazima keramike na platou Klara ističe se i nekoliko primjeraka čaša. Nalazi se sastoje od većih ili manjih fragmenata, kao i jednog najvećim dijelom očuvanog primjerka. Taj dobro očuvani primjerak ležao je na samoj podnici podruma u zgradi B (Skica 1., presjek A—A). To je mala trbušasta čašica s okruglom nožicom, kojoj je rub neznatno razvraćen, a na trbuhu ima niz sitnih horizontalnih kanelura. Glina je pročišćena i sivo-smeđe pečena (Tb. VI., fig. 1, vis. 7, promjer 6,5, otvora 5,7, nožice 3,2 cm; restaurirana). Sličan ovoj čašici je i nešto veći fragmenat čaše od žućkasto pečene gline, ornamentiran na trbuhu nizom kanelura, dno okruglo i naglašeno, stijenke vrlo tanke (Tb. VI., fig. 5, vis. 9,5 cm). Od spomenutih primjeraka, što se tiče oblika i ornamentike, odvaja se dio čaše od blijedo oker-sivo pečene gline, s okruglom

nožicom, bikoničnog oblika, ornamentiran nizom kanulura i mrežastim ornamentom crvene boje (Tb. VI., fig. 9, vis. 7,5 cm).

Osim ovih većih fragmenata, kao što je naglašeno, nađeno je i nekoliko manjih dijelova čaša, ili samo rubova, i to:

Rub čaše od svijetlo-sive pečene gline, ornamentiran s vanjske strane na profilaciji ruba crvenim šarama (Tb. III., fig. 19, vrl. $5 \times 4,3$ cm).

Dio čašice od žućkasto pečene gline, rub blago razvraćen, na ramenu sitne kanelure i crveni mrežasti ornamenti (Tb. IV., fig. 11, vel. $6 \times 4,2$ cm).

Fragmenat čašice sivkaste boje, rub razvraćen i savijen prema nutarnjoj strani (Tb. IV., fig. 12, vel. 4×2 cm).

Dio čašice od sivo-smeđe pečene gline, ornamentiran u dva polja češljastim nizom cik-cak ornamenta. Rub oštro razvraćen, stijenke su vrlo tanke (Tb. VII., fig. 4, vel. 6×4 cm).

V. šalice

Od ove vrste posuda nađen je samo jedan jedini primjerak i to pri ulazu u podrum zgrade B (Skica 1., presjek A—A). To je donji dio manje šalice s okruglim i plosnatim dnom bikoničnog oblika. Glina je pročišćena i sivo-žućkasto pečena; vrat, rub, kao i ručka odbijeni (Tb. IV., fig. 6, vis. 4, promjer 9, dna 4,5 cm).

VI. vrčevi

Uz otkopane temelje zidove samostana, kao i u prokopanim sondama, našao se je veći broj fragmenata i nekoliko dobro očuvanih vrčeva. Što se tiče fature, ti se vrčevi među sobom gotovo ništa ne razlikuju. Glina je pročišćena i pečena do žućkaste ili blijedo-sive boje. S obzirom na oblik ti se vrčevi mogu podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine oni, koji imaju jajolik oblik, dno okruglo i plosnato, profiliran vrat i rub, te jednu ručku (Tb. VII., fig. 2, vel. 23 i 16; fig. 3, vel. 18×12 cm). Vrčevi druge skupine zadržavaju donekle jajoliku formu, ali su oni vitkiji i izduženiji. Vrat im je tanak i strmo se luči od ramena, a na trbuhu, vratu i ramenu nose oštro profilacije ili duboko urezane kanelure. Rub im je obično cilindričnog oblika bez profilacija. Dno tih vrčeva nije plosnato, nego oni imaju okruglu plosnatu nožicu, koja je kod nekih vrčeva i djelomično šuplja. Kao i vrčevi prve skupine tako i oni imaju samo jednu ručku (Tb. VII., fig. 1, vis. 20, promjer 11, nožice 8 cm).

VII. ručke

U odnosu prema ostalim vrstama keramike, ručke su zastupljene sa svega nekoliko primjeraka. Po kvaliteti izrade i finoći gline one pripadaju finijoj keramici, koja je blijedo-oker ili žućkasto pečena, a neke od njih imaju na sebi i mrežasti ornament crvene boje. S obzirom na njihov mali broj donosimo samo dva karakteristična oblika. Jedna je široka i dosta plosnata, blago savijena s tragovima crveno bojenog ornamenta (Tb. VI., fig. 8, vel. $7 \times 3,5$ cm), a druga, obla i oštrije svedena, i vjerojatno pripada nekoj manjoj posudi, ili možda šalici (Tb. VI., fig. 7, vel. $3,5 \times 3$ cm).

Iz ovog kraćeg pregleda ove grupe keramike vidimo, da se ta keramika razlikuje od prethodnih grupa, ne samo po kvaliteti izrade, nego i oblicima. Njene forme su složenije i kud i kamo bogatije po izrazu, uklapajući tu i ornamentiku izvedenu crvenom bojom. Oblici te keramike, a naročito forme vrčeva, tako živo i impresivno potsjećaju na rimsku keramiku, da se je teško oduprijeti dojmu, a da se ta keramika ne proglasi rimsko-provincijalnom. Analogne keramike do sada kod nas i nema objavljene. Oblik posude iz Kostolca, koju je objavio Vašić,³⁶ može se jedino donekle dovesti u vezu s našim vrčem, s obzirom na njenu nisku nožice i kvalitetno pečenje gline. Među oblicima keramike, za koju Ložar³⁷ smatra, da pripada srednjem vijeku, također nema niti jednog izrazitog oblika, koji bi bio direktno povezan s oblicima keramike ove grupe. Međutim, u depoima Muzeja Slavonije u Osijeku, nalazi se nekoliko čitavih posuda, kao i prilična broj krhotina, koje su po obliku, kvaliteti, boji i mrežastom ornamentu crvene boje potpuno indentične s ovom keramikom. Te su posude zajedno s ostalim krhotinama iskopane prilikom jednog probnog iskapanja, također u Našicama, 1948. godine u dvorištu pokraj bunara u kući Ivana Kuharčeka, Radićeva ul. broj 22.³⁸ Drugih nalaza osim keramike nije bilo. Sva ta keramika ležala je na jednom kupu i iskopavana je do dubine od 1,50 metra. Među nalazima naročito se ističe jedan dobro očuvani lonac od blijedo oker-sivo pečene gline, koji ima širok cilindričan i profiliran otvor, te širok vrat, koji se oštro luči od ramena, i jednu ručku. Na trbuhu je ornamentiran sa nekoliko unakrsnih šara crvene boje (Tb. VIII., fig. 1, vis. 16, 5, promjer otvora 12, dna 6,8 cm; djelomično restauriran). Nešto manji od ovog lonca, je lončić po obliku potpuno isti, kojemu su vrat i ručka slomljeni (Tb. VIII., fig. 4, vis. 9,5, promjer 8, dna 4,6 cm). Ovim loncima sličan je također i jedan veći lonac, koji ima iste oblike, ali je on nešto trbušastiji, i mjesto jedne ručke imao je dvije (Tb. VIII., fig. 3, vis. 21, promjer 17, dna 8 cm). Lonci koje donosi Ložar³⁹ imaju s ovima nekoliko zajedničkih momenata, ali se oni, ipak od ovih dosta razlikuju. U depou Arheološkog muzeja u Zagrebu nalazi se jedan nešto veći lonac sa dvije ručke, za kojega se može reći, da je potpuno jednak loncu u našem slučaju, ili pretstavlja jednu varijantu istoga tipa (Tb. VIII., fig. 3). On je izrađen od dobro pročišćene i žućkasto pečene gline. Otvor mu je širok cilindričan i profiliran. Na širokom vratu ima pet horizontalnih pruga crveno obojenih, a na trbuhu mrežasti ornament iste boje. Za njega je pribilježeno, da je nađen u Aljmašu u vinogradu Ivana Udovčevića, a u muzej je dospio 1910. godine kupnjom od Josipa Schmiederera iz Dalja.

Uz ove lonce ističe se također i jedan vrlo dobro očuvan vrč, koji ima jednu blago savijenu ručku. On je izrađen od dobro pročišćene i blijedo-sivo pečene gline. Oblikovan jajoliko, vrat mu je tanak i oštro se luči od ramena. Na trbuhu ima niz horizontalno duboko urezanih kanelura, a na dnu okruglu i cilindričnu nožicu. Rub mu je također cilindričan bez profilacija. Ručka je modelirana dosta nepravilno prostom rukom (Tb. VIII., fig. 5, vis. 26, promjer 13,5, nožice 8,5 cm; djelomično restauriran).

U ovoj skupini nalaza, međutim, posebno mjesto zauzima svega jedan jedini nađen, ali prilično očuvani primjerak šalice. Ona je oblikovana bikonično od sivkasto pečene zemlje, a stijenke su joj vrlo tanke.

Rub je širok, razvraćen i oštro se luči od ramena. Između ruba i trbuha smještena je koso položena obla ručka. Na ramenu je ornamentirana s dvije plitko urezane horizontalne kanelure; dno plosnato i okruglo, veći dio ruba slomljen (Tb. VIII., fig. 2, vis. 7, promjer otvora 12,5, dna 5,5 cm). Oblik ove šalice stoji u najužoj vezi s oblikom šalice nađene na brežuljku Klara. I ona je bikonična, i vjerojatno da je imala jednu ručku, a širok i razvraćen vrat.

Osim ovih markantnih nalaza probno iskapanje u Našicama 1948. godine dalo je i priličan broj većih ili manjih fragmenata posuda, koje imaju tipičan rub t. z. belgijskog posuđa ili srednjevjekovnog tipa »Bombentopf«-a. Ti se rubovi međusobno vrlo malo razlikuju, a te razlike pretstavljaju samo varijacije jednog te istog tipa. Rubovi nađeni na platu Klara potpuno su s njima indentični, kao i svi ostali nalazi ove grupe keramike.

II. Ostali nalazi

Već kako je prije spomenuto, nalazi ostalog kulturnog materijala, osim keramike, su vrlo oskudni. U horizontalnoj sondi, sa istočne strane crkvenog zida, u dubini od 0,50 m nađeno je željezno dlijeto (Sklica 2., So. VII.). Dlijeto je tanko i dugoljasto, na presjeku uglato, dužine 22,5 cm. Oštrica je samo neznatno naglašena, dok je tupa strana zaobljena. Na samoj podnici pri ulazu u podrum (Skica 1., presjek A—A) iskopan je okov, okrugla ušica, te nekoliko desetaka čavala. Okov je od kovnog željeza, plosnat i stepenasto savijen. Sa svake strane ima po tri simetrično raspoređene četverouglate rupice, a u jednoj od njih nalazi se čavao (Tb. VI., fig. 10, duž. 20, šir. 4 cm). Ušica je također od željeza, obla, a kraci su savijeni i čine dva šiljka (Tb. VI., fig. 4, duž. 9 cm). Čavli imaju plosnatu glavicu, na presjeku su četvrobriđni, izrađeni su od kovanog željeza (Tb. VI., fig. 3, duž. 6,5 cm). U prokopanoj sondi između temeljnih zidova crkve (Skica 2., So. X.), u dubini od 0,40 m nađena je manja plosnata trobriđna pločica. Pločica je od blijedo-smeđe, dobro pročišćene i pečene gline, na gornjoj strani crveno obojena. Ona je vjerovatno služila za popločavanje poda u samoj crkvi ili eventualno za kakvu drugu svrhu (Tb. III., fig. 24. duž. 5,5, šir. 5, debljina 1,5 cm).

S ovom pločicom, kao i ostalim nalazima sa platoa Klara, biti bi zaokruženi rezultati sistematskog istraživanja kroz nekoliko godina u Našicama.

III. Datiranje nalaza

Baveći se proučavanjem keramike Slovenije, za koju je Ložar smatrao, da pripada kasnijem srednjem vijeku, došao je do zaključka, da se pojedini oblici te keramike razvijaju iz starijih formi, ili su s njima u najužoj vezi. Tu srednjovjekovnu keramiku, ili tako zvanu postgradišnu keramiku, podijelio je on u četiri osnovna tipa. I. tip smatra kao prelazni tip od gradišne keramike na keramiku kasnijeg srednjeg vijeka i datira je per analogiam XII. stoljećem.⁴⁰ Tip II. stoji u najužoj vezi sa tipom I. i razvija se iz čisto kuglastog lonca (Kugeltopf, Bombentopf) karolinške keramike, koja taj oblik preuzima od rimsko-provincijalne. Taj tip, kao i pojedine varijacije toga tipa, ili po Ložarevom oblik 2, datira Ložar XIII. i XIV. stoljećem.⁴¹ Iz tipa II., oblika 2, razvio

se je oblik ovalno-jejolikog lonca tipa III., a kao varijanta istog tipa, tip IV. Posude tipa III. i IV. datira Ložar XIV., a djelomično i XV. stoljećem.⁴²

Ložareva kronologija nastala je kao rezultat analize tipova forme i stilskih osobitosti, te genetičko razvojne povezanosti, a ne kao rezultat sistematskog terenskog istraživanja. Baš taj nedostatak u njegovoj kronologiji dovodi u pitanje, ne samo neke njegove postavke, nego dobrim dijelom i čitavu kronologiju. Oblik lonca sa tipičnim rubom rimsko-provincijalnih posuda i t. zv. belgijskog posuđa, koje predstavljaju poznatu rimsko-provincijalnu keramiku, kod Ložara je sasvim usamljen slučaj.⁴³

Osim ovog lonca, pojedini oblici posuda, za koje je Ložar smatrao da pripadaju keramici kasnijeg srednjeg vijeka, također su poznati u rimsko-provincijalnoj keramici.⁴⁴

Iz pregleda nalaza keramike sa platoa Klara u Našicama, mogli smo uočiti, da se među oblicima te keramike zastupljena sva četiri Ložareva tipa. Tip I. i tip II. karakterizira keramika grube fature, crno-sivo ili smeđe pečena, a tipove III. i IV. keramika vrlo dobre kvalitete i plemenitijih oblika. Faktura keramike tipa III. i IV. je od blijedo-žučkaste ili oker pečene i dobro pročišćene gline. Ornamentika se sastoji od plitkih ili dublje urezanih kanelura i od mrežastog, crveno obojenog ornamenta. I među ovim nalazima ističe se nekoliko rubova lonaca, koji imaju tipičan oblik rubova rimsko-provincijalne keramike, i t. zv. belgijskog posuđa ili srednjevjekovnog tipa »Bombentopf«-a. Opće uzevši oblici kvalitetnije keramike, koja pripada, prema Ložarevoj tipologiji, tipu III. i IV., kao što je to već nekoliko puta naglašeno, s obzirom na tehničku stranu, ornamentiku i kvalitet izrade, mnogo potsjećaju na rimsko-provincijalnu ili keramiku rimskog doba. Činjenica, da su ti oblici tipični za rimsko-provincijalnu keramiku, a ostali na nju vrlo mnogo potsjećaju, nameće pitanje, kako promatrati lokalitet Klara u Našicama. Naime, da li taj lokalitet promatrati kao lokalitet kompleksno-kulturnog materijala, kojemu su slojevi izmiješani, ili kao lokalitet samo jedne materijalne kulture ili kulturne grupe? Zatim, da li je potrebno izdvojiti pojedine nalaze iz cjeline, koji ne pripadaju istoj grupi ili vremenu?

Da bi se, međutim, dobio pozitivan odgovor na ovo pitanje, potrebno je u prvom redu, utvrditi, u koliko je to moguće, stratigrafske slojeve nalaza.

Iskapanje na platou Klara u Našicama od 1953. do 1956. godine, dalo je slijedeću stratigrafsku sliku:

Prvi kulturni sloj iznad zdravice, u dubini od 1,20 do 0,70 m, sadržavao je slavensku keramiku IV. gradišnog stepena. U drugom sloju, u dubini od 0,70 do 0,45 m, bila je keramika, po fakturi gruba, a što se tiče profilacija rubova indentična Ložarevom tipu I. i II. Ta ista keramika u gornjem sloju bila je pomiješana sa keramikom finije fature i vrlo dobre kvalitete, među kojom je bilo i nekoliko rubova lonaca sa tipičnom profilacijom »Bombentopf«-a i t. zv. belgijskog posuđa, i sačinjavala je treći kulturni sloj, koji je išao do 0,15 m ispod površine platoa.

Ova stratigrafska slika nalaza bila je rezultat iskapanih sonda na platou Klara, dok je međutim, utvrđivanje slojeva kod onih nalaza, koji

su nađeni uz otkopane samostanske temeljne zidove bilo nemoguće, s obzirom na činjenicu, da je zgrada srušena, a slojevi su uslijed vađenja građevnog materijala isprevtani. Osim ovih kulturnih slojeva nije bilo nikakvih drugih nalaza ma bilo koje kulturne epohe.

Prema tome, na temelju ovih stratigrafskih slojeva možemo sa sigurnošću tvrditi, da materijal nađen na platou Klara pripada isključivo srednjem vijeku, i to njegovoj kasnijoj fazi, i da je taj lokalitet bez ikakvih primjesa ma bilo koje protekle kulturne epohe. Tragovi ljudske djelatnosti mogu se na njemu pratiti tek od XI. ili eventualno XII. stoljeća. Iz te konstatacije naime slijedi, da su nosioci tih ostataka materijalne kulture bili naši domaći elementi.

Oblici posuda sa tipičnim rubovima rimsko-provincijalne keramike ne dovode nas u ovom slučaju ni u kakvu dilemu, nego naprotiv, potvrđuju Ložareve konstatacije, da se ti oblici postepeno prenose iz karolinške keramike kolonizacijom, a vjerovatno i trgovačkim vezama u XII. i XIII. stoljeću i u naše krajeve. Oblik srednjevjekovnog lonca sa ovim rubom, koji je kod Ložara sasvim usamljen slučaj, dobiva na taj način svoju afirmaciju.

Međutim, određivanjem donje granice ovih nalaza gradišnom keramikom IV. stepena, ili XI. i XII. stoljećem, nameće se pitanje, koja je gornja granica u dataciji ovih nalaza, ili dokle ta granica može ići u ovom konkretnom slučaju. Da bi postigli pozitivan odgovor na postavljeno pitanje potrebno je bez svake sumnje povezati ove nalaze sa egzistiranjem same srednjovjekovne zgrade na platou Klara. Analizom tlocrta u kombinaciji sa historijskim faktima, utvrdili smo, da je ta zgrada bila samostalna, povezan u jednu arhitektonsku cjelinu sa crkvom, i da je pripadao redu opatica klarisa. Historijske činjenice međutim govore, da je terminus post quem non opstanka toga samostana početak XVI. stoljeća, ili točnije 1541. godina, kada su Turci zauzeli Našice. Dakle, prema tome kao gornju granicu u datiranju ove keramike treba uzeti početak XVI. stoljeća. Određivanjem donje i gornje granice u datiranju nalaza dobiven je na taj način vremenski raspon od XII. do početka XVI. stoljeća. Činjenica, da je taj samostan mogao nastati tek pod konac XIV. stoljeća nema u ovom slučaju nikakvog utjecaja na dataciju, s obzirom na prvi stratigrafski sloj, koji sadržava keramiku IV. gradišnog stepena, kada red klarisa još nije ni postojao. Ta konstatacija, dakle, samo potvrđuje, da je plato Klara bio naseljen i prije gradnje samostana klarisa.

Podjela keramike kasnijeg srednjeg vijeka prema Ložaru na četiri osnovna tipa i datiranje te keramike od XII. do XV. stoljeća dovodi do zaključka, da se i nalazi keramike na platou Klara u Našicama smiju datirati istim vremenom, ali da se ta granica pomakne nešto unaprijed. Analognu keramiku Ložarevom tipu I., koju on datira XII. stoljećem, smatramo, da bitrebalo datirati koncem XII. i početkom XIII. stoljeća, bar u našem slučaju, naime držimo, da se ne smije ispustiti iz vida činjenica, da se oblici keramike IV. gradišnog stepena javljaju duboko u XII. stoljeću. Keramiku sličnu Ložarevom tipu II., koju on datira XIII. i XIV. stoljećem, smatramo, da bi trebalo datirati istim vremenom i u našem slučaju. Oblik lonca tipa »Bombentopf«-a karolinške keramike sa tipičnim rubom rimsko-provincijalnim, iz kojega se razvija prema Ložaru tip II,

javlja se međutim i poslije XIV. stoljeća. Pojavu tog oblika dovodi Ložar u vezu sa njemačkom kolonizacijom pod konac XII. i početkom XIII. stoljeća.⁴⁵ Međutim, potrebno je naglasiti, da je Ložar donio ovaj zaključak imajući u vidu samo Sloveniju, koja je bila neposredno izložena njemačkom utjecaju. Taj zaključak prema tome ne odnosi se i na ostale naše pokrajine, ili u koliko se odnosi treba vremensku granicu pomaknuti nešto unaprijed. Pojava tog oblika u našem slučaju, to jest u Slavoniji, ako se veže za kolonizaciju, nije bila prije XIII. stoljeća. U historijskim izvorima koji se odnose na Slavoniju govori se o strancima (hospites) tek u XIII. stoljeću. Oni se spominju prvi put 1231. godine u privilegiju hercega Kolomana izdanog u korist Vukovara,⁴⁶ a zatim 1234. godine i Virovitici.⁴⁷ Uzme li se, da su spomenuti hospites nosioci tog oblika, onda se taj oblik mogao javiti u Slavoniji jedino u XIII. stoljeću. Ali međutim, potrebno je naglasiti da su ti hospites brojčano mali, i da je malo vjerovatnosti, da su oblici keramike, koje oni nose sa sobom, postali u vrlo kratko vrijeme općim oblicima. Iz navedenih razloga mišljenja smo, da je oblik lonca, po Ložaru tipa II., standardni oblik tokom XIV. i XV. stoljeća. Ističemo, da su fragmeti keramike, koji pripadaju ovom tipu, nađeni u drugom sloju u našem slučaju, po fakturi dosta grubi, dok su nalazi iz trećeg sloja vrlo kvalitetni i izmiješani sa keramikom koja ima crveno obojeni mrežasti ornamenat. Kao varijacije ovog tipa, smatra Ložar tip III. i IV., i datira ih XIV. i XV. stoljećem. Mišljenja smo, da bi te tipove, u našem slučaju, trebalo datirati koncem XIV. i XV. stoljećem. Keramiku žućkaste ili blijedo-oker-sive fature sa mrežasto crveno obojenim ornamentom, koja je nađena izmiješana sa spomenutom keramikom, smatramo, da pripada isključivo XV. i početku XVI. stoljeća. Paralelno sa ovom keramikom egzisteraju i stariji oblici, kao i vrlo gruba i primitivna keramika.

Što se tiče ostalih nalaza, koji su tako atipični i javljaju se nepromjenjeni stoljećima, potrebno je jedino podvući, da su oni po svojoj funkciji vezani uz samostan, i da prema tome potječu negdje iz XIV. ili eventualno XV. stoljeća.

Analogija keramike iskopane 1948. godine u Našicama, sa keramikom sa platoa Klara, također u Našicama, dovodi do zaključka, da i ta keramika potječe iz istog vremena. Oblici te keramike, zatim faktura, kvalitet, tehnika oblikovanja, specifikacija pojedinih oblika i mrežasti ornamenat crvene boje, potpuno su indentični sa keramikom nađenom na brežuljku Klara. Međutim, potrebno je naglasiti, da se prilikom probnog iskapanja u Našicama 1948. godine nije našao niti jedan jedini, ma kako bio malen, fragmenat grublje keramike, ili eventualno stariji oblik. Taj cjelokupni nalaz sadržavao je samo kvalitetnu keramiku žućkaste ili oker-sive fature. Među nalazima se ističu lonci i vrčevi, te nekoliko rubova lonaca sa tipičnom profilacijom rimsko-provincijalne keramike. S obzirom na to, da je ta keramika nađena na jednom okupu, može se pretpostaviti, da je tu bila lončarska radionica, ili možda lončarska peć. Nalaz te keramike per analogiam sa keramikom nađenom na platou Klara, datiramo isključivo XV. i početkom XVI. stoljeća.

Osvajanjem Turaka u Slavoniji u prvim decenijama XVI. stoljeća, a kasnije i čitave Slavonije, dovelo je, bez svake sumnje, do silnih promjena, kako društveno-ekonomske, a naročito etničke strukture, koje su se morale svakako odraziti na keramičkoj proizvodnji. Danas je o tim promjenama nemoguće raspravljati, ali se one bar mogu naslućivati. Radi tih momenata, keramiku do početka XVI. stoljeća možemo uzeti kao cjelinu zajedničkih formi i stilskih osobitosti, te genetičko razvojne povezanosti.

B I L J E Š K E

- ¹ Dr. D. Pinterović: Povijest Našica, Osječki Zbornik IV, p. 51—53.
- * Skicu 1. izradio ing. Blaž Katušić, a ostale crteže autor.
- ² Fermendžin, *Acta Bosnae*, p. 496; Smičiklas II, p. 11.
- ³ Ivan Stražemanac, rukopis kod dra Bösendorfera.
- ⁴ E. Pavich, *Ramus viridantis olivae etc. Budae 1766*, p. 296.
- ⁵ G. Csevapovich, *Recensio obser. min. prov. s. J. Capistrano etc, Budae 1830*, p. 52.
- ⁶ Karaman, *Iz koljevke hrvatske prošlosti*, T. I., 2; T. II. 8.
- ⁷ Kukuljević, *Regesta* br. 789, *Starine XXVII*, p. 32.
- ⁸ Smičiklas, *Codex*, dipl. VII, p. 332.
- ⁹ Smičiklas, *Codex*, dipl. VIII, p. 276.
- ¹⁰ Fejer, *Nexus et relationes*, p. 154.
- ¹¹ *Monum, Hung. Hist. I. kötet*, p. 277, cit. po Kukuljeviću, *Rad 81*, p. 21.
- ¹² Fejer, *Nexus et relationes*, p. 15.
- ¹³ Smičiklas, *Codex* dipl. IV, p. 102—104.
- ¹⁴ *Codex Andegavensis I.*, p. 211, Smičiklas, *Cod. dipl. VIII*, p. 263, 264.
- ¹⁵ *Codex Andegavensis I.*, p. 242; Smičiklas, *Cod. dipl. VIII*, p. 301.
- ¹⁶ *Codex Andegavensis I.*, p. 278; Smičiklas, *Cod. dipl. VIII*, p. 327.
- ¹⁷ *Codex Andegavensis I.*, p. 376.
- ¹⁸ Fejer, *Cod. dipl. T. VIII*, vol. 2., p. 495, cit. po Kukuljeviću, *Rad 81*, p. 49.
- ¹⁹ Fejer, *Cod. dipl. T. IX*, vol. 1., p. 515, cit. po Kukuljeviću, *Rad 81*, p. 54.
- ²⁰ Smičiklas, *Cod. dipl. XIII*, p. 154.
- ²¹ *Schematismus prov. s. J. a Capistrano ord. min. s. p. Francisci*, 1872, p. 15; 1882, p. 15; 1888., p. 15; *Schematismus prov. Croatiae ord. min.*, 1940, p. 43.
- ²² Csevapovich, o. c. p. 52.
- ²³ Ivan Stražemanac, rukopis kod dra J. Bösendorfera.
- ²⁴ Klaić, *Povjest Hrvata*, sv. III, dio I., p. 150.
- ²⁵ R. Ložar, *Staroslovensko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji*, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo XX*, p. 200—224, 1939.
- ²⁶ P. Korošec, *Slovanske najdbe zgodnjega srednjega veka na Panorami v Ptuj*, *Arheološka poročila III*, p. 75; Ljubljana 1950.
- ²⁷ I. Čremošnik, *Keramika iz rimskog nalazišta Mogorjela*, *Glasnik zemaljskog muzeja VII*, Sarajevo 1952., p. 271.
- ²⁸ o. c. p. 223.
- ²⁹ o. c. p. 215.
- ³⁰ Ibidem.
- ³¹ I. Čremošnik, *Nalaz slovenske keramike u Rači 1947. g. i pregled nalaza u Bosni do danas*, *GZM IV—V*, 1950. g. p. 388, 389; Ložar o. c. p. 215.
- ³² Ložar, o. c. p. 214.
- ³³ Ložar, o. c. p. 215.
- ³⁴ Ložar, o. c., p. 191.
- ³⁵ I. Čremošnik, o. c. *GZM VII*, 1952. g., 270.
- ³⁶ M. Vasić, *Starosrpska nalazišta u Srbiji*, *Starinar I*, 1906. g. p. 63, sl. 28.
- ³⁷ Ložar, o. c. *Tb. XVII—XXII*.
- ³⁸ *Osječki Zbornik II—III*, 1948. g., 281.
- ³⁹ Ložar, o. c. *Tb. XXII*, 1, m.
- ⁴⁰ Ložar, o. c. p. 214.
- ⁴¹ Ibidem, p. 217.

- ⁴² Ibidem, p. 219.
⁴³ Ibidem, p. 191.
⁴⁴ Ibidem, Tb. XVII, f. Tb. XVIII, e, i, j, k.
⁴⁵ Ibidem, p. 216.
⁴⁶ Smičiklas, Codex dipl. III, p. 346.
⁴⁷ Ibidem, p. 422.

ZUSAMMENFASSUNG

ARCHÄOLOGISCHE AUSGRABUNGEN IN NAŠICE

Unter der Leitung des Museums Slavoniens in Osijek wurden in den Jahren 1953. bis 1956. auf dem Plateau genannt »Klara« hinter dem Franziskanerkloster in Našice archäologische Ausgrabungen vorgenommen als deren Ergebnis die Aufdeckung der Fundamente zweier zueinander gehöriger mittelalterlicher Gebäude zu verzeichnen ist. Die spärlichen historischen Quellen aus dem XVI. Jahrhundert bezeugen, daß es sich hier nur um das Kloster der Klarissen handeln kann. Der Verfasser bekräftigt diese Feststellung noch durch eine genaue Analyse der Grundrisse und eine Untersuchung über die mögliche Funktion dieser Gebäude.

Das Gebäude auf dem nördlichen Teile des Plateaus war das Kloster selbst (Skizze 1 B), während das Gebäude auf der Südseite die Klosterkirche mit einer eckigen Apside vorstellt (Skizze 1 A). Auf Grund des Quellenmaterials stellt der Verfasser fest, daß das Kloster gegen Ende des XIV. Jahrhundert erbaut sein müsse. Bis zum Jahre 1310 stand der Ort Našice und der grösste Teil der dazu gehörigen Ländereien im Besitze des Tempelritter-Ordens. Durch eine Schenkung Karls I. übergang dieser ganze Besitz auf den Feudalherrn Alexader *de genere Aba*. Nach der Auflösung des Tempelritter-Ordens im Jahre 1312. erhielten die Johanniter den Ort Našice mit den gesamte Ländereien, wodurch die Rechtskräftigkeit der früheren Erteilung an Alexander *de genere Aba* erlosch. Die Johanniter sind bis zum Jahre 1361. in Našice mit Sicherheit nachweisbar, doch verliert sich jede Spur nach dieser Zeit. Die Familie Aba führte aber auch in diesem Zeitraume den Beinamen »*de Nekchei*«, obzwar sie nicht mehr im Besitze von Našice und des größten Teils der Ländereien stand. Der Titel »*de Nekchei*«, scheint also nur mehr eine nähere örtliche Bezeichnung ihrer Besitzungen gewesen zu sein.

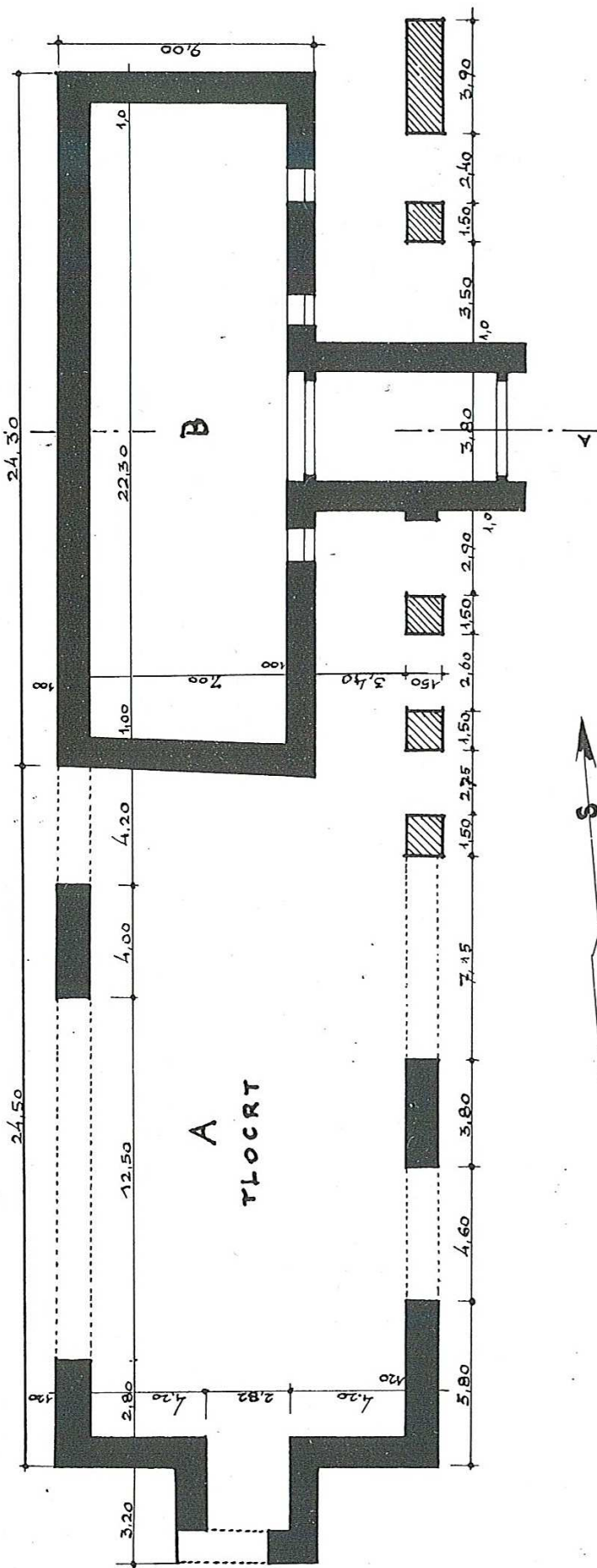
Die Johanniter wurden in Našice von den Franziskanern abgelöst, die als Gründungsjahr ihres Klosters das Jahr 1373. festsetzen. Das Kloster der Klarissen bestand in Našice wahrscheinlich bis zur Eroberung des Ortes von den Türken im Jahre 1541., oder weniger Jahre davor, da auch die Franziskaner Našice verließen.

Die Ausgrabungen auf dem Plateau »Klara« brachten auch andere Funde zu Tage, die hauptsächlich aus keramischen Material bestehen. Nach den stratigraphischen Schichten und den Funden ist das Plateau »Klara« eine ausgesprochen mittelalterliche Lokalität, ohne Beimengung anderer Kulturgruppen oder früherer Epochen. In der tiefsten stratigraphischen Schichte wurden slavische Keramik des Typus Gradište IV. aufgefunden und somit auch die untere Gränze in der Datierung dieser Funde festgelegt.

Die Formen sind reicher und komplizierter als die der älteren Phasen slavischen Keramik, die Faktur (der Scherben) sehr verschiedenartig, von sehr grob — bis feinkörnig. Die Funde aus der oberen Schichten gehören ausschließlich dieser feineren Keramik an und unterscheiden sich stark in Form und Ausarbeitung von den übrigen Stücken dieser Lokalität, obzwar sie in engster genetischer Verbindung zueinander stehen. Das typische Wellenlinienornament erscheint auch weiter, aber schon mit neuen Elementen bereichert und zwar mit sehr feinen Kanelierungen und verschiedenen Stichtchniken. Die feinere Keramik von gelblichem oder hell-oker gebranntem Ton verliert das traditionelle Wellenlinienornament und ersetzt es durch ein rotes Netzlinienornament. Die Profilierung der Gefäß ränder ist komplizierter und stärker gegliedert, besonders bei der feineren Keramik. Einzelne Gefäße auf, der aus römisch-provinzialen Keramik herrührt und unmittelbar von der Keramik der Karolinger-Zeit übernommen wurde (Kugeltopf, Bombentopf). In

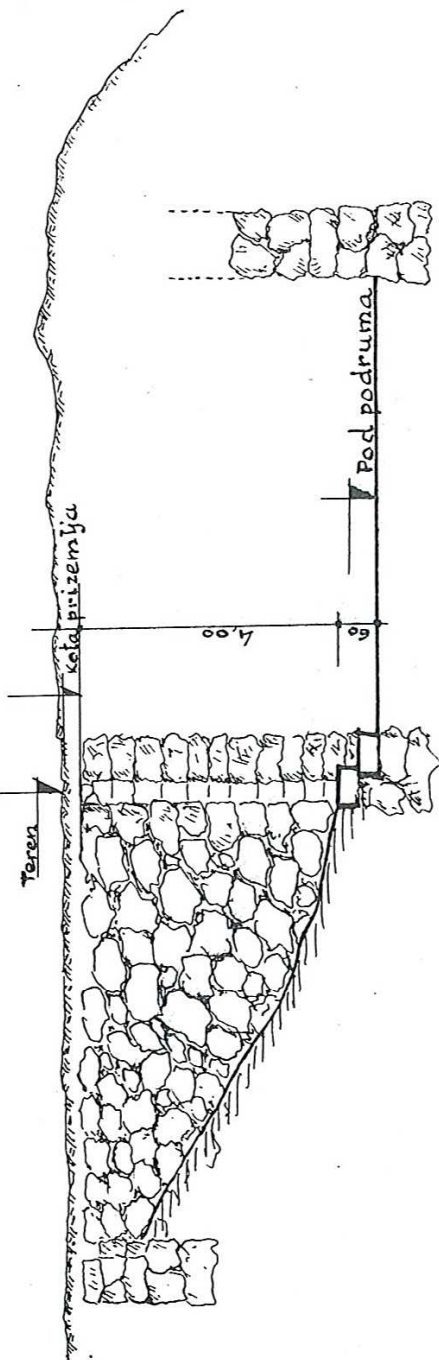
Slavonien erscheint diese Form wahrscheinlich in Verbindung mit der deutschen Kolonisation im Laufe des XIV. Jahrhunderts. In Bezug auf die anderen Funde: Nägel, Meißel Beschlüge ist nur zu sagen, daß sie so atypischen sind, daß sie Jahrhunderte hindurch fast unverändert erscheinen.

Die Datierung dieser Funde ist aufs Engste mit dem Bestand des Klosters der Klarissen verbunden. Das Vorhandensein slavischer Keramik der Stufe Gradište IV., sowie der Übergangszeit bestätigt, daß das Plateau vor der Erbauung des Klosters besiedelt war. Aus historischen Quellen ergibt sich als *terminus post quem* des Bestandes dieses Klosters 1541., das Jahr Einnahme von Našice durch die Türken. Daraus folgt, daß diese Funde vom Anfang des XII. bis zum Ausgang des XVI. Jahrhunderts zu datieren sind. Die Keramik aus den oberen Schichten mit dem roten Netzornament, sowie die verwandte Keramik ohne Ornamentierung, gehören dem XV. und dem Anfang des XVI. Jahrhundert an.

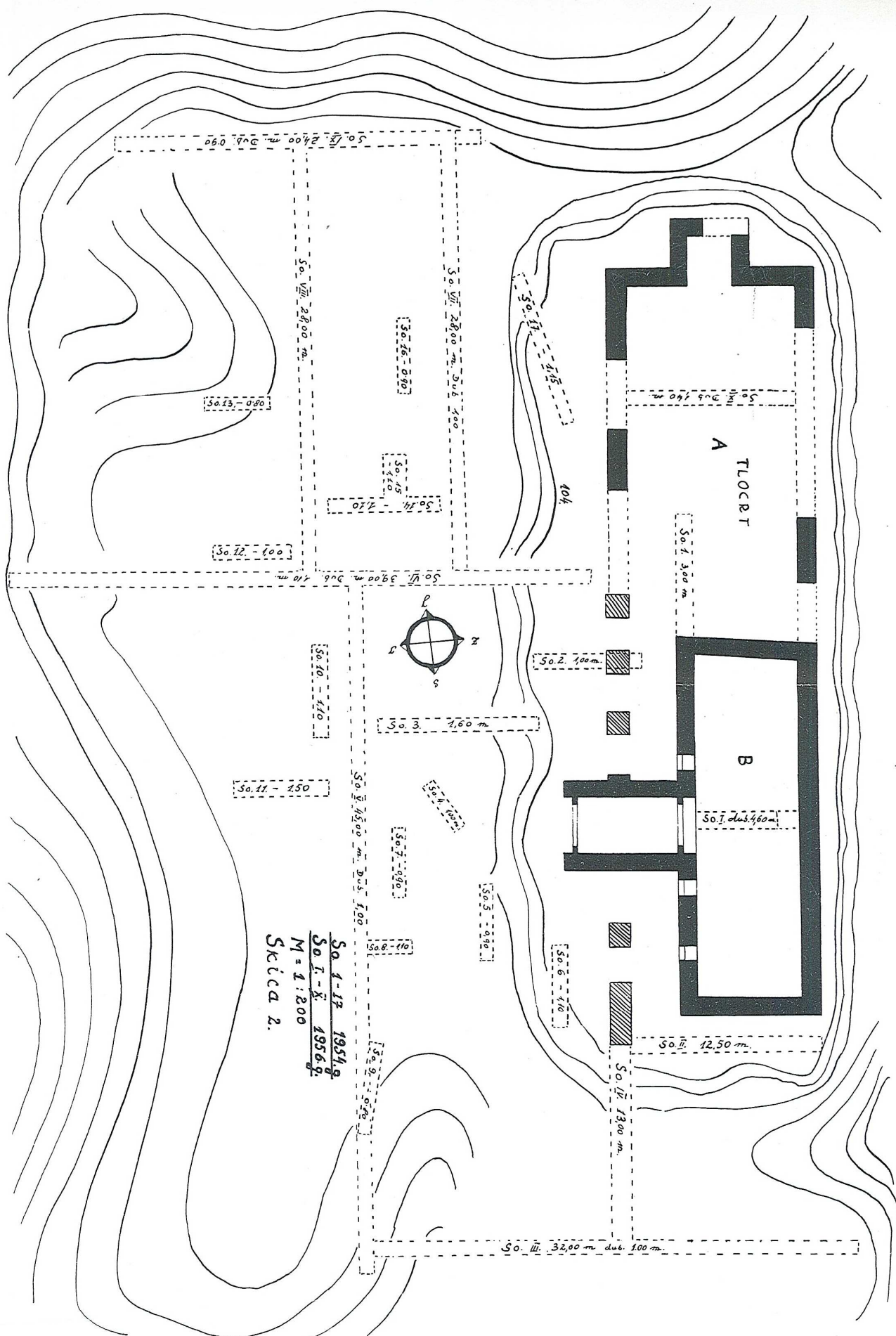
JSKAPANJA NA BRDU KLARA U NAŠICAMA M = 1:200

PRESJEK A-A

Iskapanja u god. 1953 i 1954.
Iskapanja u god. 1956.

Skica 1.

Sl. 1. Pogled na red stupova i ulaz u podrum sa sjevera

Foto Ollrom

Sl. 2. Pogled na red stupova s juga

Foto Ollrom

Sl. 3. Stup s južne strane

Foto Ollrom

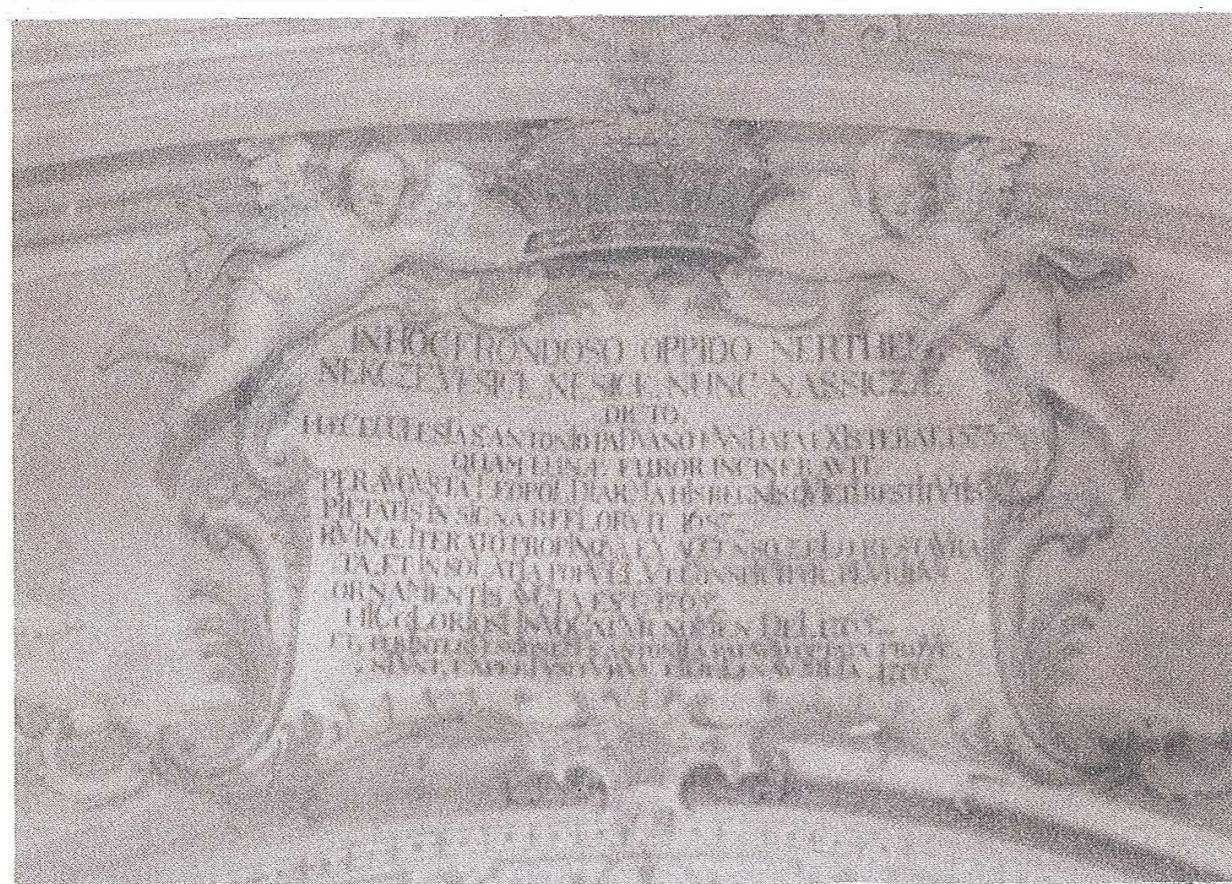
Sl. 4. Ulaz u podrum s dijelom podnice

Foto Ollrom

Sl. 5. Gotički prozor na
tavanu franjevačkog
samostana u Našicama

Foto Ollrom

Sl. 6. Natpis u franjevačkoj crkvi u Našicama

Foto Ollrom

TABLA I.

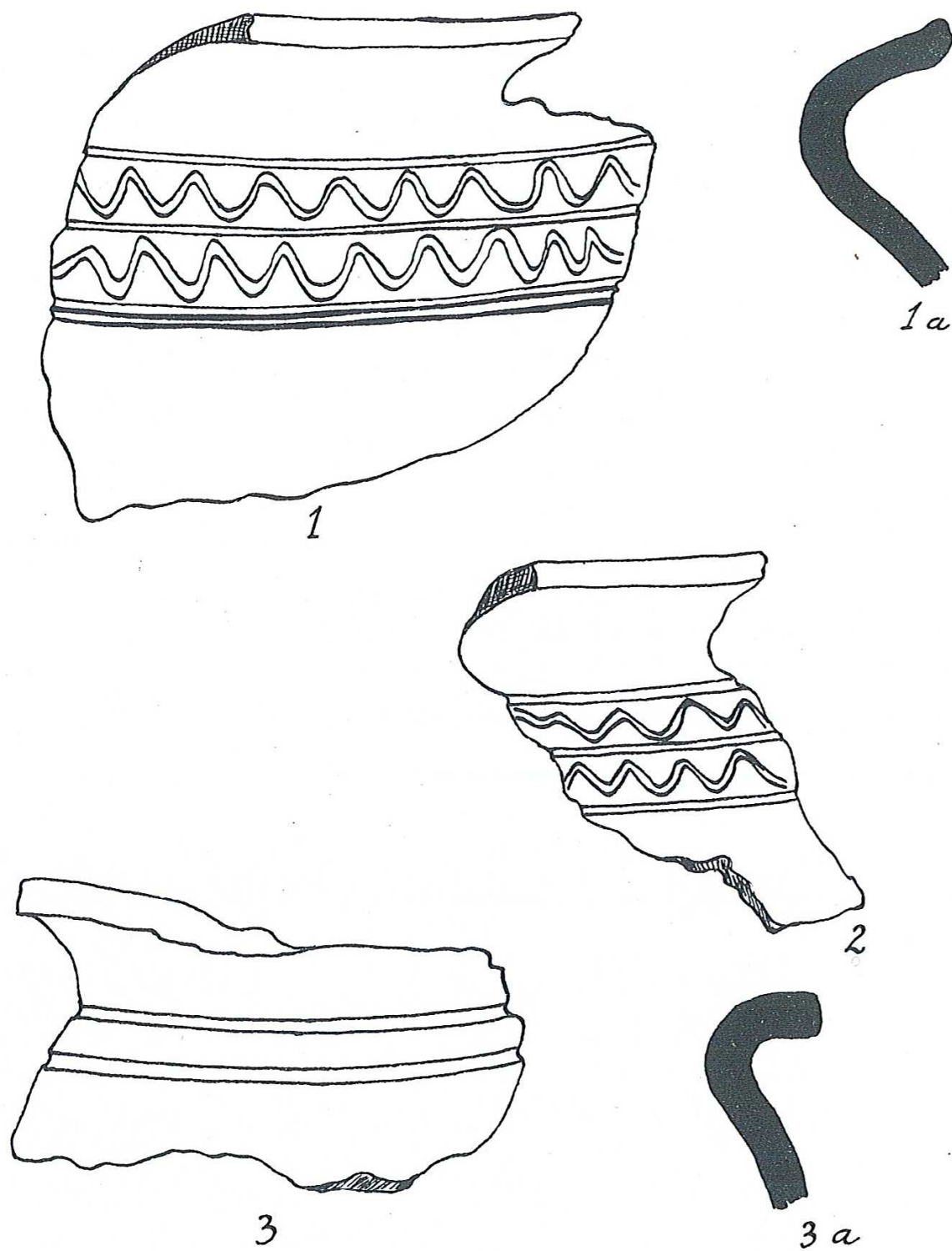

TABLA II

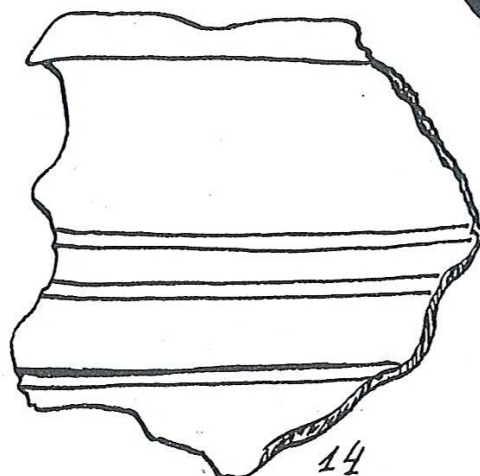
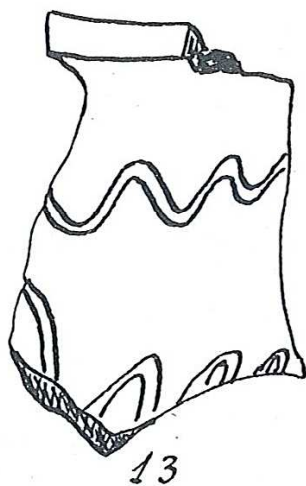
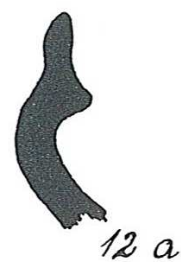
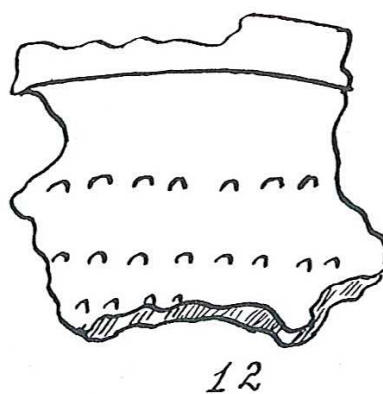
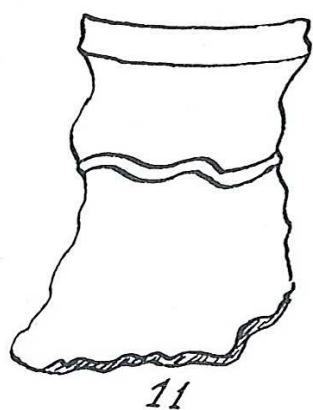
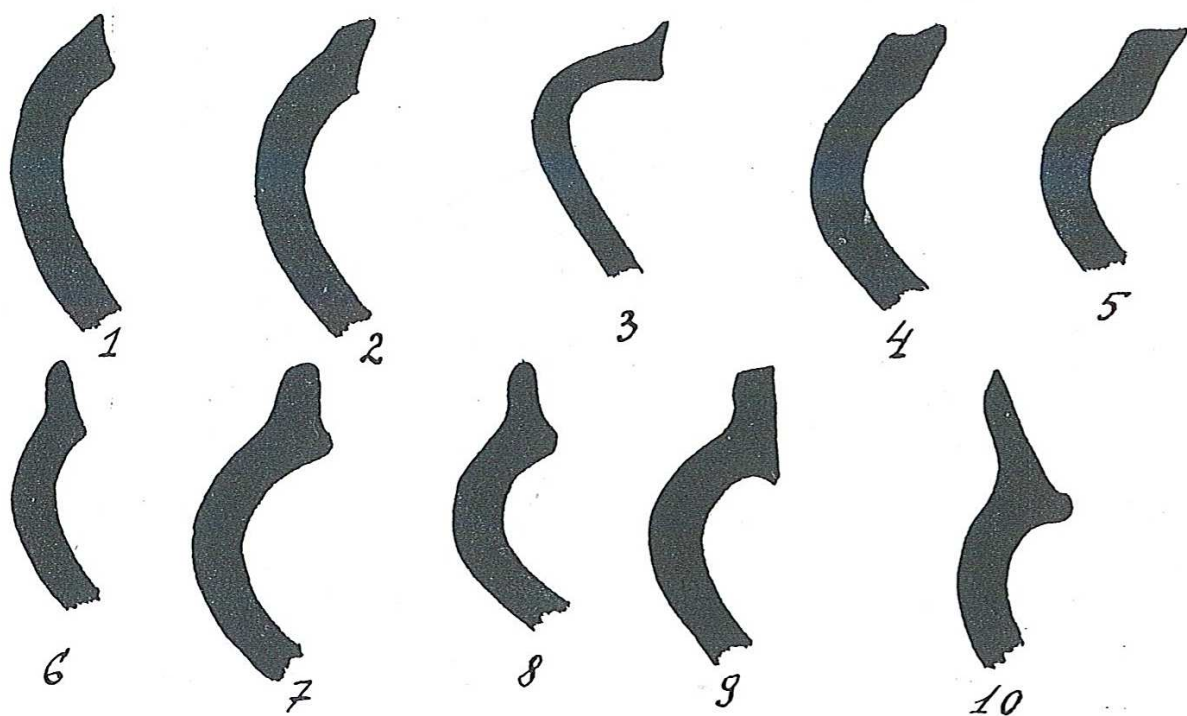

TABLA III.

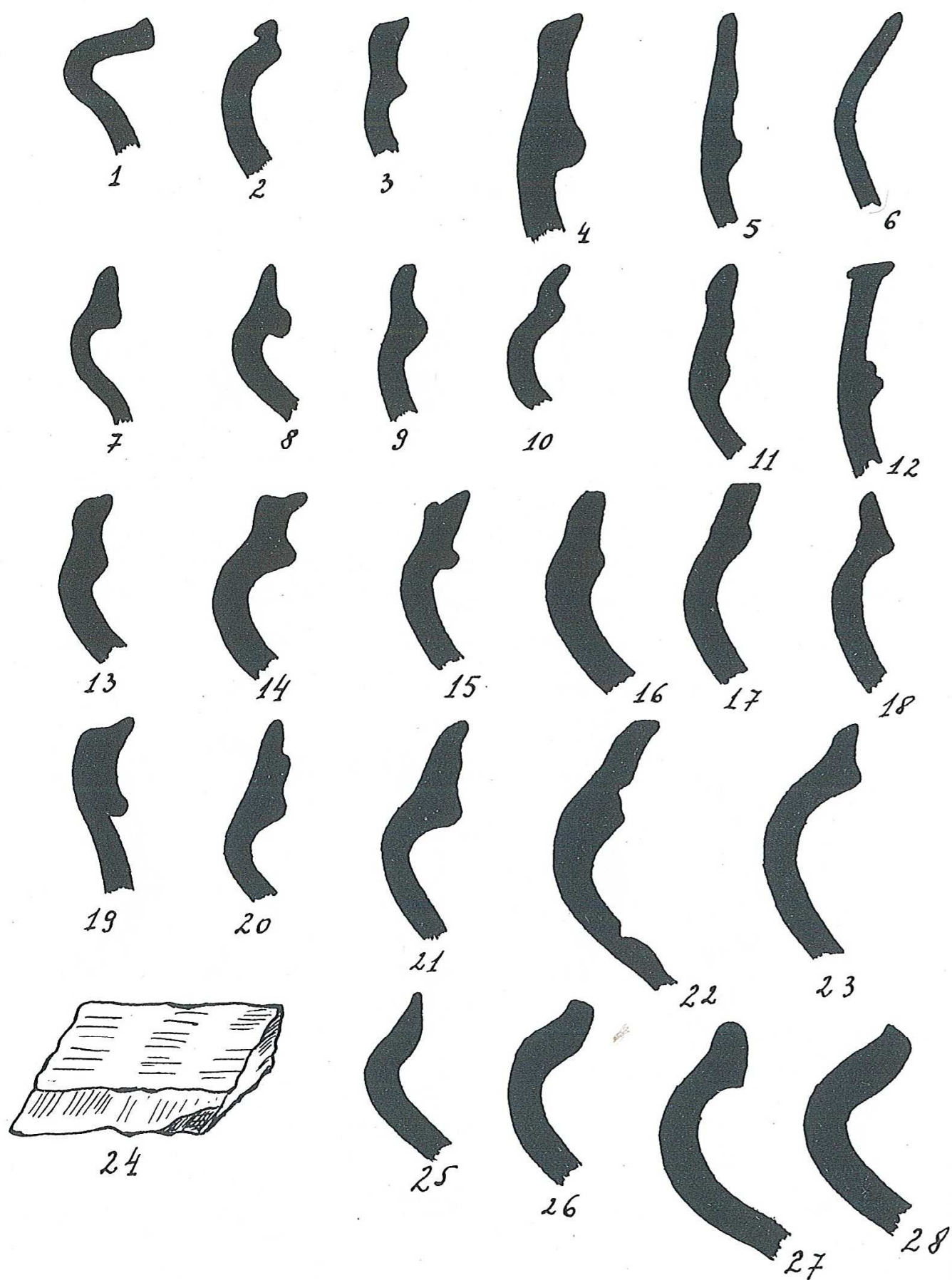

TABLA IV.

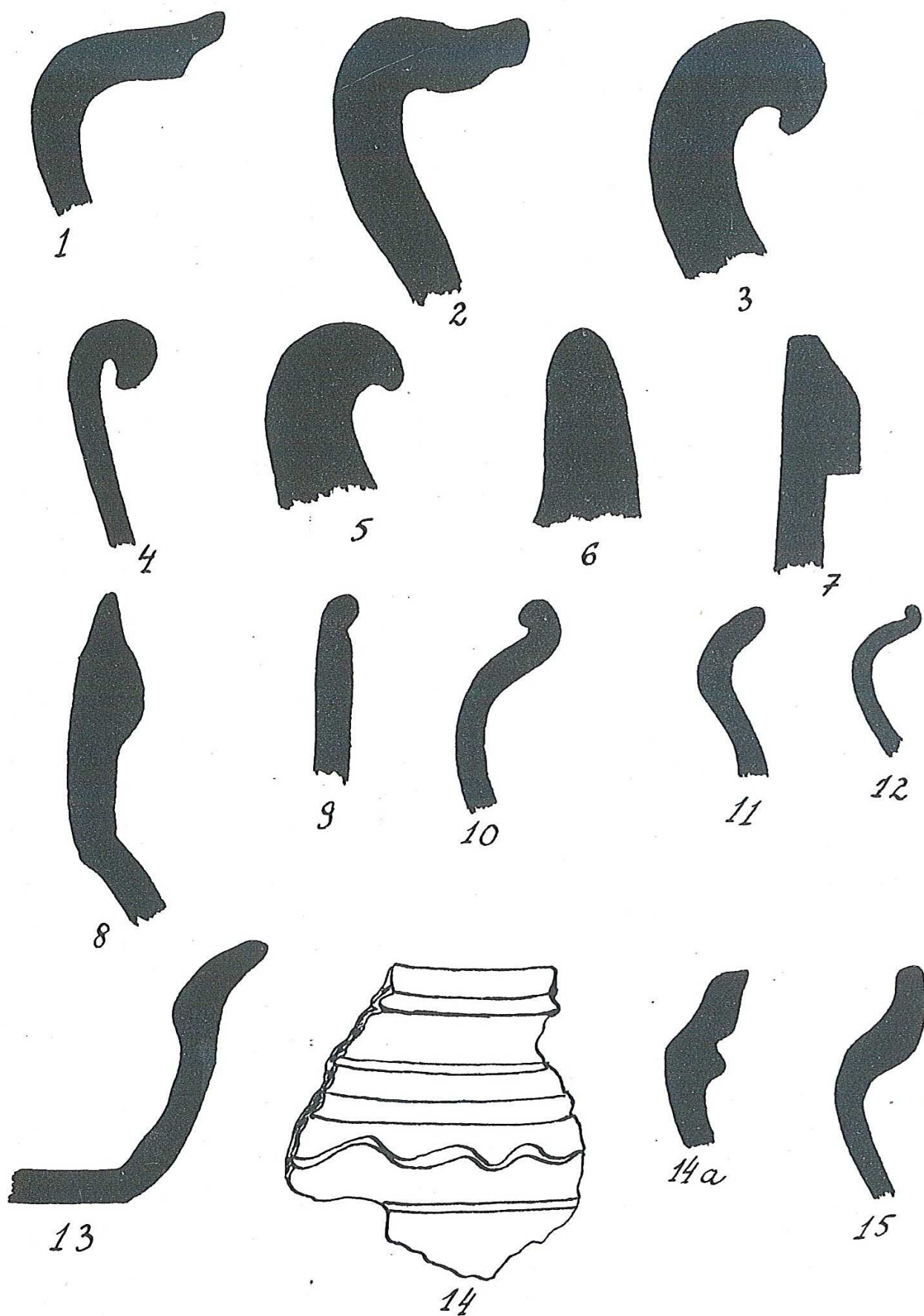
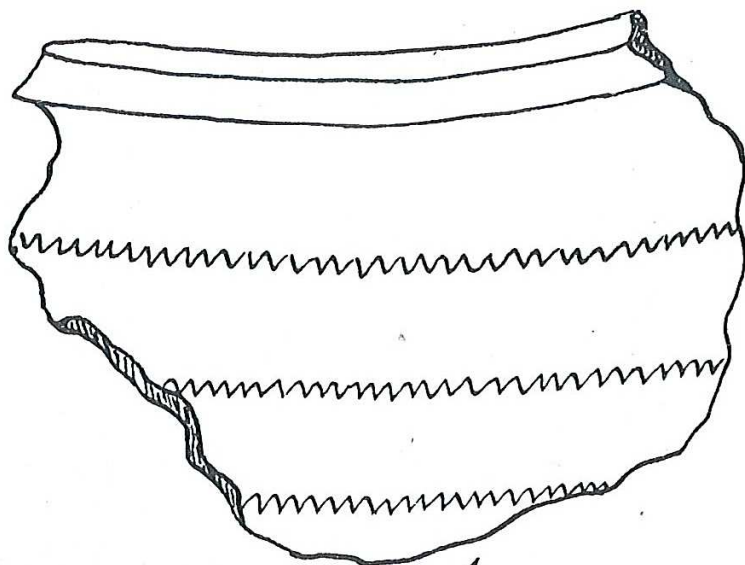

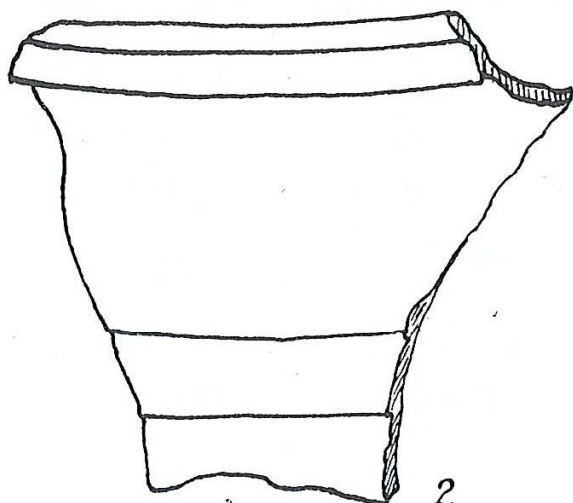
TABLA V.

1

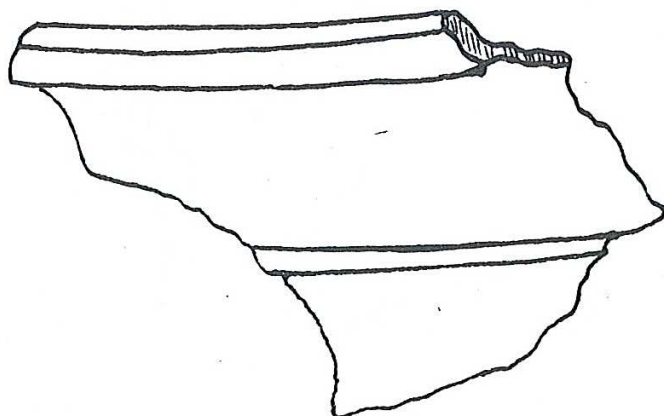
1 a

2

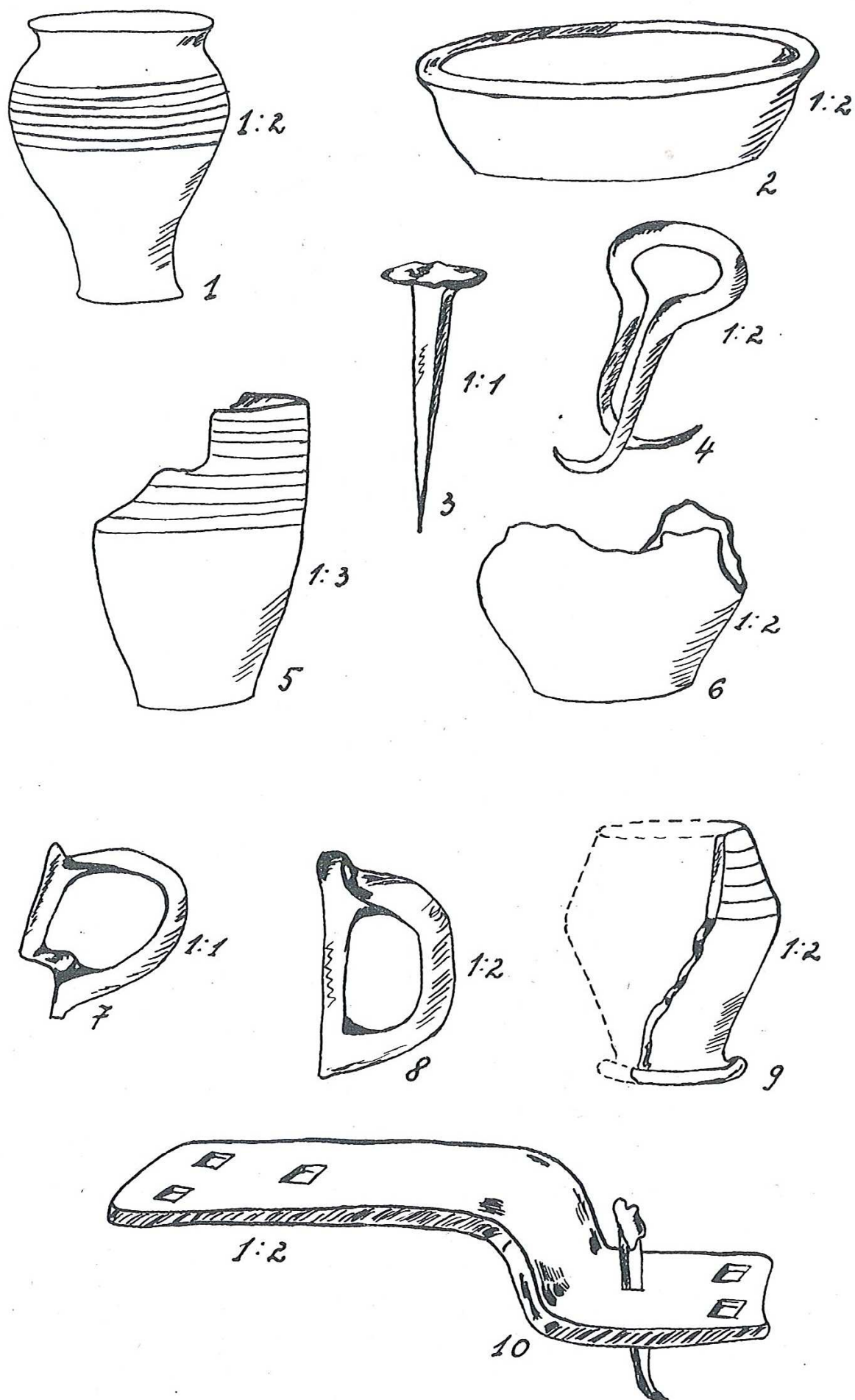
2 a

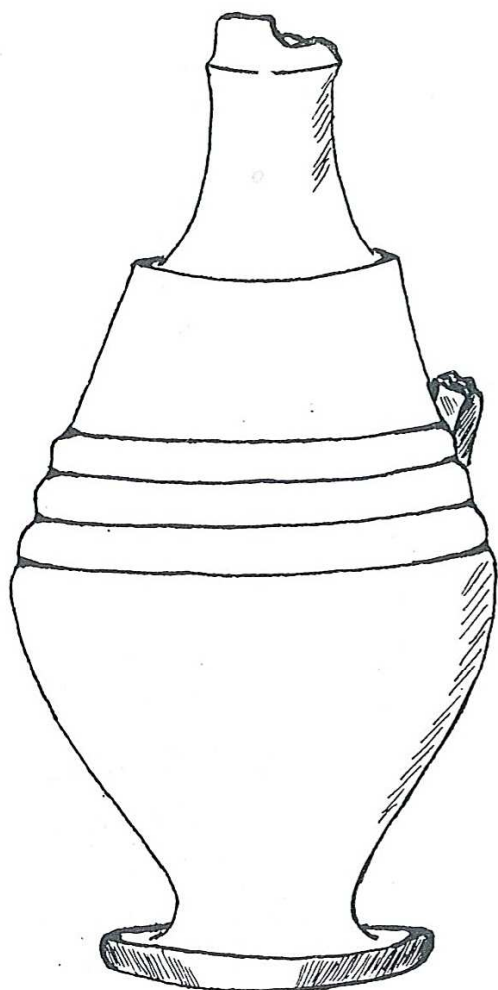

3

3 a

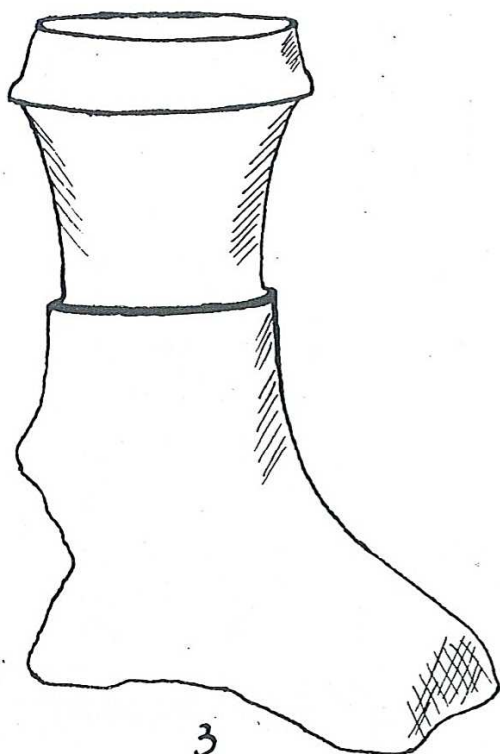

1

2

3

4

